

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΝΕΩΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«Πτυχές της Μεγάλης Ιδέας κατά τον Κριμαϊκό πόλεμο και τον Α'
Παγκόσμιο Πόλεμο»**

Τσιγκέλη Νικολέττα

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Ψαρρού Σταυρούλα

Αθήνα, Ιανουάριος 2026

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία της φοιτήτριας («Τσιγκέλη Νικολέττας») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης η συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής του διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταμόρφωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Η συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΝΕΩΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«Πτυχές της Μεγάλης Ιδέας κατά τον Κριμαϊκό Πόλεμο και τον Α'
Παγκόσμιο Πόλεμο»**

ΝΙΚΟΛΕΤΤΑ ΤΣΙΓΚΕΛΗ

Επιτροπή Επίβλεψης

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ ΨΑΡΡΟΥ

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής: ΧΡΗΣΤΟΣ ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ

Αθήνα, Ιανουάριος 2025

Στο σύζυγό μου Δημήτρη, και στα αγαπημένα μου παιδιά.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστώ θερμά την επιβλέπουσα και καθηγήτρια μου στο ΕΑΠ κυρία Σταυρούλα Ψαρρού για την ανεκτίμητη υποστήριξή της στην εκπόνηση της παρούσας μελέτης. Η βοήθεια, η καθοδήγηση και η συμπαράσταση που μου προσέφερε, σε συνδυασμό με τον ευγενή της χαρακτήρα, αποτέλεσαν την κινητήριο δύναμη για την ολοκλήρωση αυτής της μελέτης.

Περίληψη

Η παρούσα μελέτη εξετάζει τη Μεγάλη Ιδέα ως κεντρικό ιδεολογικό και πολιτικό άξονα του ελληνικού κράτους κατά τον 19ο και τις αρχές του 20ού αιώνα, εστιάζοντας σε δύο κρίσιμες ιστορικές συγκυρίες: τον Κριμαϊκό Πόλεμο (1853–1856) και τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (1914–1918). Στόχος της μελέτης είναι να αναδείξει τον τρόπο με τον οποίο η Μεγάλη Ιδέα επηρέασε τις επιλογές της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας, τις διεθνείς σχέσεις της χώρας και τις εσωτερικές πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις, καθώς και να καταδείξει τα όρια και τις αντιφάσεις της ως εθνικής στρατηγικής. Η εργασία προσεγγίζει τη Μεγάλη Ιδέα όχι μόνο ως αλυτρωτικό όραμα, αλλά ως ένα ευέλικτο ιδεολογικό σχήμα που προσαρμοζόταν στις εκάστοτε διεθνείς ισορροπίες και στις επιδιώξεις της πολιτικής ηγεσίας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στον ρόλο των Μεγάλων Δυνάμεων, στη δυναμική του Ανατολικού Ζητήματος, καθώς και στη συμβολή συγκεκριμένων προσωπικοτήτων, όπως ο Ιωάννης Κωλέττης, ο βασιλιάς Όθωνας, ο Ελευθέριος Βενιζέλος και ο βασιλιάς Κωνσταντίνος Α΄.

Κύριος σκοπός της μελέτης είναι η ανάδειξη της συνέχειας και των διαφοροποιήσεων στη χρήση της Μεγάλης Ιδέας, αναλόγως της γεωπολιτικής συγκυρίας και του διεθνούς συστήματος. Τέλος, επιχειρείται μια συνολική αποτίμηση της Μεγάλης Ιδέας ως ιστορικού φαινομένου με μακροπρόθεσμες συνέπειες για τη διαμόρφωση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, της εθνικής αυτοαντίληψης και του σύγχρονου ελληνικού κράτους.

Λέξεις-κλειδιά

Μεγάλη Ιδέα, Ελληνική εξωτερική πολιτική, Κριμαϊκός Πόλεμος, Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, Κωλέττης, Όθωνας, Κωνσταντίνος, Διχασμός, Βενιζέλος

Abstract

The present study examines the Megali Idea as a central ideological and political axis of the Greek state during the nineteenth and the early twentieth century, focusing on two critical historical conjunctures: the Crimean War (1853–1856) and the First World War (1914–1918). The aim of the study is to highlight the ways in which the Megali Idea influenced the choices of the Greek political leadership, the country's international relations, as well as its internal political and social developments, and to demonstrate the limits and contradictions of the Megali Idea as a national strategy. The study approaches the Megali Idea not merely as an irredentist vision, but as a flexible ideological framework that adapted to changing international balances and to the priorities of the political leadership. Particular emphasis is placed on the role of the Great Powers, the dynamics of the Eastern Question, and the contribution of key political figures such as Ioannis Kolettis, King Otto, Eleftherios Venizelos, and King Constantine. The main objective of the study is to highlight both the continuity and the variations in the use of the Megali Idea in relation to the geopolitical context and the international system. Finally, the study offers an overall assessment of the Megali Idea as a historical phenomenon with long-term consequences for the formation of Greek foreign policy, national self-perception, and the modern Greek state

Keywords

Keywords Megali Idea, Greek foreign policy, Crimean War, First World War, Kolettis, Otto, Constantine, National Schism, Venizelos

Πίνακας περιεχομένων

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η «ΜΕΓΑΛΗ ΙΔΕΑ –ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	
1.1 Ορισμός και προέλευση Μεγάλης Ιδέας (1844-1850)	10
1.2 Η Μεγάλη Ιδέα ως εθνική στρατηγική.....	11
1.3 Ο ρόλος της Μ. Ιδέας στην εξωτερική πολιτική του ελληνικού κράτους.....	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ Ο ΚΡΙΜΑΪΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1853–1856)	14
2.1 Η αναγνώριση του ελληνικού κράτους και η Αντιβασιλεία.....	14
2.2 Η εξωτερική πολιτική του Όθωνα και οι Μεγάλες Δυνάμεις.....	14
2.3 Το διεθνές πλαίσιο του Κριμαϊκού Πολέμου και οι ελληνικές επιδιώξεις.....	16
2.4 Ο αντίκτυπος του πολέμου στην εσωτερική πολιτική και εθνική αυτοαντίληψη.....	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΟ ΠΡΩΤΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ (1914–1918)	18
3.1 Οι επιδιώξεις της Ελλάδας και η στρατηγική της Μεγάλης Ιδέας.....	19
3.2 Το εθνικό διχαστικό πλαίσιο: Βενιζελικοί- Αντιβενιζελικοί.....	20
3.3 Οι επιδιώξεις της Ελλάδας και η στρατηγική της Μ. Ιδέας.....	21
3.4 Η συμμετοχή στο Συνέδριο Ειρήνης (1919) και η στήριξη των ελληνικών διεκδικήσεων.....	23
3.5 Η Συνθήκη των Σεβρών (1920) ως κορύφωση της Μεγάλης Ιδέας.....	25
3.6 Από τη Συνθήκη των Σεβρών στην καταστροφή (1922).....	26
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΔΥΟ ΠΕΡΙΟΔΩΝ	29
4. 1. Κοινά στοιχεία στη χρήση της Μεγάλης Ιδέας	29
4.2. Διαφορές στη γεωπολιτική συγκυρία, τις διεθνείς ισορροπίες και την εσωτερική συνοχή.....	30
4.3 Ρόλος προσωπικοτήτων (Κωλέττης, Όθων, Βενιζέλος, Κωνσταντίνος)	32
4.4. Η επίδραση των δύο πολέμων στην εσωτερική πολιτική και την κοινωνία.....	32
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	34
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	37

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Μεγάλη Ιδέα από την επίσημη ίδρυση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους το 1830 και καθ' όλη τη διάρκεια του 19ου μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα αποτέλεσε κεντρικό ιδεολογικό και πολιτικό άξονα. Δεν αποτέλεσε απλώς έναν πολιτικό στόχο αλλά την κινητήριο δύναμη που επηρέασε καθοριστικά τη διαμόρφωση της ελληνικής εξωτερικής και εσωτερικής πολιτικής, τις διεθνείς σχέσεις του ελληνικού κράτους και τη συλλογική αυτοαντίληψη της ελληνικής κοινωνίας. Μέσα από τη μελέτη της Μεγάλης Ιδέας αναδεικνύονται οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ ιδεολογίας, πολιτικής ηγεσίας και διεθνών συγκυριών, καθώς και τα όρια των εθνικών επιδιώξεων σε ένα περιβάλλον έντονων γεωπολιτικών ανταγωνισμών.

Παράλληλα, η διερεύνηση της Μεγάλης Ιδέας συμβάλλει στην κατανόηση ιστορικών διεργασιών, όπως οι σχέσεις με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, η στάση των Μεγάλων Δυνάμεων, οι κοινωνικές και πολιτικές συνέπειες των εθνικών επιλογών. Επομένως, η ανάλυση του θέματος μπορεί να προσφέρει ερμηνευτικά εργαλεία για την κατανόηση της νεότερης ελληνικής ιστορίας και της διαμόρφωσης του σύγχρονου ελληνικού κράτους. Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να αναδείξει την επίδραση της Μεγάλης Ιδέας στη διαμόρφωση της ελληνικής ιστορικής πορείας σε δύο διαφορετικές πολεμικές συγκυρίες. Πρόκειται για την εποχή του Κριμαϊκού Πολέμου (1853-1856) και του Α' Παγκοσμίου Πολέμου (1914-1918)

Επιδιώκεται η διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο η Μεγάλη Ιδέα στις δύο αυτές χρονικές τομές επηρέασε τις πολιτικές επιλογές της ελληνικής ηγεσίας, τις διεθνείς σχέσεις του ελληνικού κράτους και τις εσωτερικές πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις. Παράλληλα, η εργασία στοχεύει να καταδείξει τα όρια και τις αντιφάσεις της μεγαλοϊδεατικής πολιτικής, ιδιαίτερα μέσα από την επίδραση των διεθνών συσχετισμών και των παρεμβάσεων των Μεγάλων Δυνάμεων. Δίνεται έμφαση στη συμβολή συγκεκριμένων ιστορικών προσωπικοτήτων (Κωλέττης, Όθωνας, Κωνσταντίνος Α', Βενιζέλος) ενώ καταδεικνύεται η σχέση ιδεολογίας και πραγματικής πολιτικής πρακτικής. Τέλος, η εργασία επιδιώκει να συμβάλει στην αποτίμηση της Μεγάλης Ιδέας ως ιστορικού φαινομένου με μακροπρόθεσμες συνέπειες για τη διαμόρφωση του σύγχρονου ελληνικού κράτους.

Ως προς τη μεθοδολογία, η μελέτη στηρίχθηκε στην επισκόπηση μέρους της διαθέσιμης βιβλιογραφίας κυρίως ελληνικής και ξενόγλωσσης, με χρήση πρωτογενών πηγών (Η ξένη του 1854, το Ημερολόγιο του Γονατά, το Υπόμνημα του Βενιζέλου στο Παρίσι καθώς και τα Αρχεία της Γενικής διάσκεψης για τις Σέβρες) και δευτερογενών πηγών. Διαρθρώνεται σε τέσσερα κεφάλαια με χρονική ακολουθία. Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται συνοπτική παρουσίαση της Μ. Ιδέας ως ορολογία που εξελίχθηκε σε εθνική στρατηγική και χαρακτήρισε την εξωτερική πολιτική. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται η πολιτική του Όθωνα κατά τον Κριμαϊκό Πόλεμο και οι επιπτώσεις στη Μεγάλη Ιδέα και την ελληνική κοινωνία. Το τρίτο κεφάλαιο επικεντρώνεται στη Μεγάλη Ιδέα κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο: Εθνικός Διχασμός, διεθνείς συμμαχίες και η πορεία από τις Σέβρες στη Μικρασιατική Καταστροφή. Τέλος, το τέταρτο κεφάλαιο πραγματεύεται τη Μεγάλη Ιδέα στον Κριμαϊκό και στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο επιχειρώντας τη συγκριτική αποτίμηση των ελληνικών επιλογών σε συνάρτηση με το διεθνές σύστημα καθώς και των επιπτώσεων στην εσωτερική πολιτική και κοινωνία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η «ΜΕΓΑΛΗ ΙΔΕΑ» – ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1.1 Ορισμός και προέλευση Μεγάλης Ιδέας (1844-1850)

Η γέννηση της Μεγάλης Ιδέας ως όρος, αποδόθηκε στον Ι. Κωλέττη κατά τη διάρκεια της εκφώνησης λόγου του στην Εθνοσυνέλευση του 1844. Σύμφωνα με τον Κωλέττη καθήκον των Ελλήνων αποτελούσε «περί μεγάλης ταύτης ιδέας είδον πάντοτε τους πληρεξουσίους του έθνους να συνέρχονται διά να αποφασίσωσιν ουχί πλέον περί της τύχης της Ελλάδος, αλλά της ελληνικής φυλής» (Ι. Κωλέττης, Λόγος στην Εθνοσυνέλευση, 14 Ιανουαρίου 1844) Πηγή: Δημαράς, 1982). Σύμφωνα με την διατυπωμένη άποψη, οι Έλληνες είχαν χρέος να αποφασίζουν για την τύχη όχι μόνο των ομοεθνών τους που κατοικούσαν στα σύνορα του ελληνικού κράτους αλλά και για όλους εκείνους τους Έλληνες που δεν είχαν περιληφθεί στα ελληνικά σύνορα, τους «αλύτρωτους» Έλληνες του Βασιλείου (Σφυρόερας 2007, σ. 548).

Κατά τη διάρκεια της ίδιας αγόρευσης, ο Κωλέττης αναφέρθηκε στη «γεωγραφική της θέσιν» που καθιστούσε την Ελλάδα «το κέντρο της Ευρώπης», περιγράφοντας πως βρίσκεται «εκ μεν δεξιών την Ανατολήν, εξ αριστερών δε την Δύσιν», και ότι εξ αιτίας αυτής της θέσης στο χάρτη έχει ως προορισμό να φωτίσει «διά δε της αναγεννήσεως την Ανατολήν». Η πτώση της Κωνσταντινούπολης οδήγησε στη διάδοση της ελληνικής παιδείας στη Δύση, γεγονός που συνέβαλε στον πνευματικό της φωτισμό: «διά μεν της πτώσεως αυτής να φωτίση την Δύσιν». Ο Κωλέττης θεωρεί πως «το μεν πρώτον εξεπλήρωσαν οι προπάτορες ημών, το δε δεύτερον είναι εις ημάς ανατεθειμένον εν τω πνεύματι του όρκου τούτου και της μεγάλης ταύτης ιδέας» (Κρεμμυδάς 2010, σ. 20).

Αναφερόμενος στο Ρήγα αποτυπώνει την απορία του για το «πόσον εμακρύνθημεν της μεγάλης εκείνης της πατρίδος ιδέας, την οποίαν εις αυτό του Ρήγα το τραγούδι είδομεν κατά πρώτον εκπεφρασμένην», και επισημαίνει ότι: «ημείς, οίτινες φέροντες εις την μία χείρα την σημαίαν της θρησκείας, και εις την άλλην την της ελευθερίας εκοπιάσαμεν [...] διά την απελευθέρωσιν όλων εν γένει των ορθοδόξων χριστιανών». Στην αναφορά αυτή δεν εμπεριέχεται κάπου είδους αλυτρωτικός τόνος, ωστόσο τα μετέπειτα χρόνια παρουσιάστηκε σαν σύμβολο αλυτρωτικής ιδεολογίας (Κρεμμυδάς 2010, σ. 28). Για το Ρήγα, η ιδέα της επικράτειας του έθνους υπήρξε προγενέστερη από την ιδέα του κράτους κάτι διατυπώνει στη Χάρτα παρουσιάζοντας ως μέρη της εθνικής επικράτειας τις ιστορικές περιοχές καθώς και περιοχές της ελληνικής διασποράς. Με αυτό τον τρόπο ο Ρήγας επέκτεινε ακόμα περισσότερο τη δική του Μεγάλη Ιδέα (Κουτρούμπας 1968, σ. 204).

Η δημιουργία του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους που αποτέλεσε κύριο στόχο της επαναστατικής περιόδου άφησε ένα μεγάλο μέρος ελληνικών πληθυσμών σκορπισμένους στη τεράστια έκταση της πάλαι ποτέ Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (Πολίτης 1998, σ. 24). Πλέον υπήρχε το ερώτημα ποιες από αυτές θα αποτελούσαν στόχο μιας απελευθερωτικής πολιτικής. Κατά τη διάρκεια του απελευθερωτικού αγώνα η λέξη «Έλληνας» δε χρειαζόταν κάποιου είδους προσδιορισμό, καθώς στην έννοιά του περικλείονταν όσοι πολεμούσαν στην επικράτεια του Σουλτάνου (Πολίτης 1998, σ. 35).

Οι Έλληνες φαντάστηκαν την ίδρυση του ελληνικού κράτους σαν ένα μοχλό μεταμόρφωσης του ελληνισμού προσδίδοντάς της και ρομαντικά στοιχεία. Η γέννηση της Μεγάλης ιδέας θα μπορούσε να αναχθεί πολύ πιο πίσω και συγκεκριμένα ακριβώς μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης όταν η σταδιακή ωρίμανση του εθνικού στοιχείου καλλιεργήθηκε με τη συνδρομή των κρυφών σχολείων. Έτσι, οι εθνικοί αγώνες που στόχευαν στην πολιτική ενότητα του έθνους, ήταν εμπνευσμένοι από τη Μεγάλη Ιδέα (Κουτρούμπας 1968, σ. 204). Επρόκειτο για την ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης από το χριστιανικό κόσμο, μια ανάκτηση που θα γινόταν μέσα από την επανασύσταση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας που το 1453 καταλύθηκε και κατέρρευσε. (Smith 2004, σ. 36)

Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα η Μεγάλη Ιδέα στηρίχθηκε στην άποψη ότι το ελληνικό έθνος είναι προορισμένο να κατακτήσει τα εδάφη στα οποία ζουν Έλληνες καθώς πέρα από την αίσθηση των συνόρων, η πίστη ότι το έθνος πρέπει να συμπίπτει με το νεοσύστατο βασίλειο ήταν ακλόνητη (Smith 2004, σ. 37). Μάλιστα επικράτησε η άποψη ότι όπως και στην επανάσταση του 1821 και οι ίδιοι οι ελληνοχριστιανικοί πληθυσμοί

θα κινητοποιούνταν και θα διεκδικούσαν την ένταξη των περιοχών όπου κατοικούσαν στο επίσημο ελληνικό κράτος (Μηλιός 2020, σ. 180). Παρόμοια άποψη είχε διατυπώσει και ο Κοραΐς όπου σε μια κοσμοπολίτικη θεώρηση εξέφραζε τη βεβαιότητα ότι οι υπήκοοι του Σουλτάνου, συμπεριλαμβανομένων των μη Ελλήνων θα έδειχναν προθυμία να συγκαταλεχθούν στο ελληνικό έθνος (Βόγλη 2009, σ. 121)

Η Μ. Ιδέα εμφανίστηκε πολλές φορές με όρους αντιφατικούς, η δύναμή της σε αυτό ακριβώς συνίστατο: επρόκειτο για διάφορες τάσεις κάτω από μια ομπρέλα που κάλυπτε κατά καιρούς μια σειρά από διαφορετικές στρατηγικές. Επρόκειτο αρχικά για το ρομαντικό όνειρο της εδαφικής επέκτασης μέσω της αναγέννησης της ελληνοβυζαντινής αυτοκρατορίας (Smith 2004, σ. 38). Ένας άλλος τρόπος υλοποίησης της Μ. Ιδέας ήταν η πολιτισμική εξάπλωση στα οθωμανικά εδάφη και η μεταλαμπάδευση των ιδεών μέσω της ίδρυσης πανεπιστημίου που θα αποτελούσε ένα είδος γέφυρας ανάμεσα στη φωτισμένη Δύση που εκπροσωπούσε η Ελλάδα και την Ανατολή, προνόμιο που σύμφωνα και με τον Κωλέττη της εξασφάλιζε η ίδια της η γεωγραφική θέση (Κρεμμυδάς 2010, σ. 77), η αντίληψη των Ελλήνων ως μέρους του ευρωπαϊκού κόσμου και ο σαφής διαχωρισμός τους από τους Τούρκους (Κολιόπουλος 2000, σ. 48).

Εκδηλώθηκε ακόμη ως ενίσχυση του κράτους με στροφή στην εσωτερική πολιτική προκειμένου να ενδυναμωθεί και να ανταπεξέλθει στις εξωτερικές πιέσεις. Αυτού του είδους την πολιτική ενσάρκωσε ο Τρικούπης. Οι συνέπειες αυτών των διαφορετικών εκφάνσεων της Μ. Ιδέας είχαν διακυμάνσεις στη βιωσιμότητα μια πιθανής σύγκρουσης ελληνικού-οθωμανικού κόσμου. Νέα διάσταση στην έννοια της Μ. Ιδέας έδωσε ο Βασιλιάς Γεώργιος, υιοθετώντας τον τίτλο «Βασιλέυς Ελλήνων» και όχι Ελλάδας (Smith 2004, σ. 36), όλων δηλαδή των Ελλήνων σε όποια περιοχή διαβιούσαν και όχι μόνο των Ελλήνων των περιορισμένων συνόρων του ελληνικού κράτους.

1.2 Η Μεγάλη Ιδέα ως εθνική στρατηγική

Κατά τις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα, γινόταν όλο και πιο ισχυρή η πεποίθηση ότι η επέκταση του βασιλείου με σκοπό να περικλύσει κατά το μέγιστο το υπόδουλο τμήμα του ελληνισμού, ήταν μια αναπόσπαστη πλέον προοπτική (Smith 2004, σ. 35). Τα εδάφη αυτά στα οποία ζούσαν Έλληνες, έπρεπε να «λυτρωθούν» και αυτή η λύτρωση περιλάμβανε πολιτισμική και ενδεχομένως εδαφική κατάκτηση. Ως εθνική στρατηγική επομένως, η Μ. Ιδέα προέβλεπε την απελευθέρωση και προσάρτηση των ιστορικών χωρών. Σε αυτές περιλαμβάνονταν η Μικρά Ασία και ο Πόντος, η Κρήτη η Θεσσαλία, η Μακεδονία, η Θράκη, τα Δωδεκάνησα και Κύπρος σε ένα ενιαίο ελληνικό κράτος (Σκοπετέα 1988, σ. 260)

Οι Έλληνες με τη δημιουργία του ανεξάρτητου κράτους καθώς σε αυτό δεν περιήλθαν περιοχές που ζούσαν ομοεθνείς τους, θεώρησαν την ανεξαρτησία ως απαρχή της διαδικασίας του αλυτρωτισμού. Κυριάρχησε η πεποίθηση ότι η Δύση και οι Μεγάλες Δυνάμεις θα υποστήριζαν το ελληνικό αλυτρωτικό σχέδιο, θεωρώντας πως η Οθωμανική Αυτοκρατορία, ως «βάρβαρη», δεν ανήκει στην πολιτισμένη Ευρώπη (Μηλιός 2020, σ. 180). Ωστόσο, οι Δυνάμεις με την ίδρυση του ελληνικού κράτους στόχευαν στην αποκατάσταση της ισορροπίας της Α. Μεσογείου και επομένως η συμβολή τους στην ίδρυση κράτους δεν συνίστατο σε κάποια μορφή προώθησης του ελληνικού αλυτρωτισμού (Πολίτης 1998, σ. 24)

Ως ανεξάρτητο πλέον κράτος, η Ελλάδα έπρεπε να διακανονίσει τις διμερείς σχέσεις με την Οθωμανική αυτοκρατορία. Στο πλαίσιο αυτό, ο Όθωνας επιδίωξε την επίτευξη εμπορικής συμφωνίας με την Πύλη και ο υπουργός εξωτερικών Κ. Ζωγράφος προχώρησε στη σύναψη δεκαετούς εμπορικής συνθήκης με την Πύλη (Βερέμης & Κολιόπουλος 2007, σ. 223). Η Συμφωνία (1855) εγκαινίαζε ένα πλαίσιο ρύθμισης των εναπομεινάντων εκκρεμοτήτων που είχαν προκύψει μεταξύ των δύο πλευρών μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας, ενώ παράλληλα έθετε τις βάσεις για μελλοντική εμπορική συνεργασία (Σφυρόερας 2007, σ. 544)

Η δημοσίευση της Συμφωνίας στις ελληνικές εφημερίδες προκάλεσε πλήθος αντιδράσεων στην Αθήνα. Ο Όθωνας απέρριψε την επικύρωσή της, απομάκρυνε από τη θέση του υπουργείου Εξωτερικών το Ζωγράφο, ενώ η Πύλη αντέδρασε λαμβάνοντας μέτρα εναντίον των Ελλήνων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και με

επιβολή δασμών στα ελληνικά προϊόντα. Η απόρριψη της Συνθήκης δεν έγκειται στο περιεχόμενό της, όσο στη Συνθήκη καθαυτή: η ελληνική κοινή γνώμη δεν ήταν σε θέση να δεχτεί κάποιου είδους διαπραγματεύση με την Πύλη την παρούσα χρονική συγκυρία (Σκοπετέα 1988, σ. 28) καθώς θεωρήθηκε πως ζημίωνε τα εθνικά συμφέροντα και για να επιτευχθεί, η Ελλάδα υποχωρούσε απέναντι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Η προσπάθεια του Ζωγράφου για σύναψη συμφωνίας με την Πύλη, συνέπεσε με μια επιπλέον εσωτερική κρίση που επέφερε η αποκάλυψη της αντικαθεστωτικής και αλυτρωτικής δράσης της «Φιλορθόδοξου Εταιρίας» στην οποία είχε αποδοθεί μεγάλης έκτασης σημασία τόσο από τους υποστηρικτές του Όθωνα, όσο και από τον ίδιο το μονάρχη (Βερέμης & Κολιόπουλος 2007, σ. 224). Σκοπό της οργάνωσης αποτέλεσε η απελευθέρωση της Ηπείρου, της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας μέσω της δράσης αντάρτικων ομάδων αλλά και η ενίσχυση της Ορθοδοξίας, ενώ λειτουργούσε έχοντας ως πρότυπο τη Φιλική εταιρία. Η αποκάλυψη της συνωμοσίας και ειδικότερα το σχέδιο για σύσταση ορθόδοξης μοναρχίας (Petrooulos 1985, σ. 370), προκάλεσε λαϊκές αντιδράσεις καθώς και αντιδράσεις στον Τύπο της εποχής. Υποστηρίχθηκε επίσης ότι σκοπός της Εταιρίας ήταν η έξωση του βασιλιά Όθωνα από την Ελλάδα και έτσι ξέσπασαν ομματικές διενέξεις (Petrooulos, 1985 σ. 367).

1.3 Ο ρόλος της Μ. Ιδέας στην εξωτερική πολιτική του ελληνικού κράτους

Η επιδείνωση των σχέσεων με την Πύλη είχε σοβαρές επιπτώσεις όχι μόνο σε διπλωματικό επίπεδο, αλλά και σε εμπορικό, ενώ έφερνε τη χώρα αντιμέτωπη με την αγγλική πολιτική που έβρισκε την κατάλληλη στιγμή να πιέσει την Ελλάδα για την ικανοποίηση των δανειακών οφειλών που εκκρεμούσαν (Βερέμης & Κολιόπουλος 2007, σ. 228). Η διπλωματική ένταση Ελλάδας - Μεγάλης Βρετανίας φανερώνεται από το επεισόδιο Πατσίφικο. Τη Μεγάλη Παρασκευή του 1849, απαγορεύτηκε από τις ελληνικές αρχές ο παραδοσιακός θρησκευτικός λιθοβολισμός του Ιούδα, ο οποίος θα λάμβανε χώρα κοντά στο σπίτι του Πατσίφικο, πρώην πρόξενου της Πορτογαλίας στην Αθήνα που παρέμενε στην Αθήνα ως υπήκοος της Μεγάλης Βρετανίας (Διαμαντούρος 1977, σ. 138). Η απαγόρευση εξαγριώσε το πλήθος, το οποίο επιτέθηκε στο σπίτι του, καταστρέφοντας ελάχιστα ευτελή πράγματα. Άμεσα, ως Άγγλος υπήκοος έσπευσε να απαιτήσει αποζημίωση από το ελληνικό κράτος ύψους περίπου 887.000 δραχμών, για τις ζημιές που σύμφωνα με τους ισχυρισμούς του, υπέστη κατά την επίθεση του πλήθους στο σπίτι του.

Παρά τις προτροπές της ελληνικής κυβέρνησης να καταφύγει στα ελληνικά δικαστήρια, ο Πατσίφικο ζήτησε τη διπλωματική προστασία και την παρέμβαση της Αγγλίας, για την οποία η υπόθεση αυτή ήταν ένα βήμα για να εδραιώσει την επιρροή της στην Ελλάδα (Σβορώνος 1999, σ. 85). Έτσι, ο Άγγλος υπουργός Εξωτερικών Πάλμερστον, έστειλε την υπόθεση στο Νομικό Βρετανικό Συμβούλιο το οποίο γνωμοδότησε υπέρ της αποζημίωσης (Διαμαντούρος 1977, σ. 138) έχοντας αποκτήσει το πρόσχημα να διαταχθεί ναυτικός αποκλεισμός της Ελλάδας υπό το ναύαρχο Πάρκερ στις αρχές του 1850. Άμεσα αποτελέσματα του αποκλεισμού ήταν ο επισιτιστικός εφοδιασμός της πρωτεύουσας, ενώ η δημοφιλία του Όθωνα αυξανόταν τη στιγμή που οι αντιδράσεις της Γαλλίας και της Ρωσίας οξύνονταν εναντίον της Αγγλίας που θεωρούσαν το γεγονός ως εχθρική ενέργεια μιας μεγάλης δύναμης εις βάρος σε μικρή και φιλικά προσκείμενη σε εκείνες χώρα (Βερέμης & Κολιόπουλος 2007, σ. 230). Ο Όθωνας και οι υπουργοί του είχαν βασιστεί στην αντιπαλότητα των Μεγάλων Δυνάμεων, προσδοκώντας ότι αυτή θα λειτουργούσε προς όφελος της χώρας τους (Beaton 2019, σ. 149)

Η προσπάθεια για εξομάλυνση των διμερών σχέσεων οξύνονταν επιπλέον από την επερχόμενη κρίση του Ανατολικού Ζητήματος που ξέσπασε τον Ιούνιο του 1839, μετά την ήττα του Οθωμανικού στρατού από το Μωχάμετ Άλη της Αιγύπτου. Ως «Ανατολικό Ζήτημα» αναφέρεται το σύνολο των διεθνών διπλωματικών και στρατιωτικών προβλημάτων που προέκυψαν από τη σταδιακή παρακμή και στη συνέχεια διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (κυρίως από τον 18ο έως και τις αρχές του 20ού αιώνα). Τα προβλήματα αυτά αφορούσαν τη διανομή των εδαφών της και την τύχη των λαών που ζούσαν μέσα σε αυτήν. Για την Οθωμανική Αυτοκρατορία, η ήττα ήταν ένα βήμα πριν την κατάρρευσή της, ενώ στην ελληνική πλευρά

πυροδότησε τις ελπίδες για επαναστατική δράση στις υπόδουλες περιοχές (Πετρόπουλος & Κουμαριανού 1977, σ. 81).

Μετά από μια διετή περίοδο κρίσης (1839–1841), κατά την οποία η ευρωπαϊκή διπλωματία ανέπτυξε έντονη δραστηριότητα (Βερέμης & Κολιόπουλος 2007, σ. 224), υπογράφηκε η Συνθήκη του Λονδίνου σύμφωνα με την οποία η Αίγυπτος θα έπρεπε να αποχωρήσει κατόπιν οθωμανικού τελεσίγραφου από την Κρήτη, τη Συρία και τη Μ. Ασία, ενώ η Κρήτη επέστρεφε στο καθεστώς οθωμανικής κυριαρχίας (Πετρόπουλος & Κουμαριανού 1977, σ. 83). Οι Κρητικοί θεώρησαν κατάλληλη τη στιγμή για να ξεκινήσουν ένοπλο αγώνα απελευθέρωσης, η έκβαση του οποίου σηματοδοτεί την τελευταία φάση της διετούς κρίσης του Ανατολικού Ζητήματος. Η εξέγερση κατεστάλη εύκολα από τους Οθωμανούς έχοντας τη συναίνεση των Μεγάλων Δυνάμεων. Μαζί με τις ήσσονος σημασίας εξεγέρσεις στη Μακεδονία και τη Θεσσαλία φανερωνόταν ότι η εθνική έξαψη που επικρατούσε, δεν άφηνε περιθώρια για σωστές εκτιμήσεις των ενδεχόμενων εδαφικών αλλαγών που θα μπορούσαν να προκύψουν για την Ελλάδα, κατά τη διάρκεια της κρίσης (Βερέμης & Κολιόπουλος 2007, σ. 225). Η εξέλιξη της Μεγάλης Ιδέας ως υλοποιήσιμη προσέγγιση ήταν εξαρτώμενη περισσότερο από τις εξωτερικές συγκυρίες παρά από την έμπρακτη δράση του ελληνικού παράγοντα.

Δυσχερής για τη χάραξη μιας ισχυρής διεθνούς πολιτικής αποτέλεσε η στρατιωτική ανετοιμότητα της Ελλάδας που δεν την άφηνε να ενθαρρύνει επισήμως επαναστατικές κινήσεις στην περιοχή της Κρήτης και της Μακεδονίας (Διβάνη 2007, σ. 60). Γι' αυτό το λόγο, κατά την πρωθυπουργία του, ο Τρικούπης επιχείρησε να εξοπλίσει με νέα θωρηκτά τις ένοπλες δυνάμεις και παράλληλα να τις εκσυγχρονίσει ώσπου διακόπηκε το ανορθωτικό του έργο από την πτώχευση του 1893. Γνωρίζοντας τις στρατιωτικές αδυναμίες της χώρας και τον κίνδυνο μιας πολεμικής αναμέτρησης με την Πύλη τη δεδομένη χρονική στιγμή, ο Τρικούπης προσπάθησε να συγκρατήσει τις επαναστατικές διαθέσεις των Κρητικών (Βερέμης & Κολιόπουλος, 2007, σ. 292).

Η νέα εξέγερση των Κρητικών για την Ένωση με την Ελλάδα πραγματοποιήθηκε επί πρωθυπουργίας Δηλιγιάννη το 1896, σε μια στιγμή κατά την οποία στο Μακεδονικό μέτωπο δρούσαν τα ένοπλα βουλγαρικά επαναστατικά σώματα των κομιτατζήδων (Βακαλόπουλος 2020, σ. 311). Κυβέρνηση και βασιλιάς αδυνατώντας να τεθούν επισήμως υπέρ της μάχης και κρατώντας σιωπηρή στάση, επέτρεψαν τη δράση ένοπλων σωμάτων της μυστικής οργάνωσης «Εθνικής Εταιρείας» τα οποία συγκρούονταν με τα ένοπλα σώματα των κομιτατζήδων. Την ίδια στιγμή Έλληνες εθελοντές αποβιβάστηκαν στο νησί της Κρήτης ανοίγοντας ένα νέο κύκλο συγκρούσεων ενώ η Πύλη αντιδρώντας άρχισε τη συγκέντρωση στρατού στα ελληνοτουρκικά σύνορα.

Η Ελλάδα είχε περιέλθει σε δεινή διεθνή θέση καθώς είχαν δυναμιτισθεί οι ελληνοθωμανικές σχέσεις ενώ οι εμπόλεμες δράσεις λάμβαναν έκταση δίχως τη συναίνεση κάποιας Μεγάλης Δύναμης (Διβάνη 2007, σ. 62). Ο νέος ελληνοτουρκικός πόλεμος, εγκαινίασε μια εποχή εξόδου από την πολιτική νομιμότητα κατά την οποία οι πράκτορες της Εθνικής Εταιρείας έφτασαν σε σημείο να παραδώσουν Υπόμνημα στο βασιλιά Γεώργιο απαιτώντας την ανάληψη πρωτοβουλίας έναρξης πολεμικών επιχειρήσεων (Βερέμης & Κολιόπουλος, 2007, σ. 294). Η λήξη των επιχειρήσεων έγινε με παρέμβαση των Δυνάμεων οι οποίες με Διάβημά τους απαιτούσαν την ανάκληση ελληνοθωμανικών δυνάμεων από την Κρήτη δίνοντας τελικά αυτονομία στο νησί, αλλά διατηρώντας το υπό την κυριαρχία του Σουλτάνου (Smith 1973, σ. 10). Η ήττα στον Ελληνοτουρκικό πόλεμο το 1897, επέφερε κοινωνική, στρατιωτική και αποδιοργάνωση της Ελλάδος. Επιπλέον Σύμφωνα με τους όρους ειρήνης που επέβαλαν οι Μεγάλες Δυνάμεις, η Ελλάδα θα έπρεπε να πληρώσει αποζημίωση στην Πύλη και να της επιβληθεί Οικονομικός Έλεγχος, ο οποίος θα εξασφάλιζε την πληρωμή των αποζημιώσεων (Smith 1973, σ. 5). Ο ΔΟΕ αποτέλεσε κυρίαρχο πλαίσιο της ελληνικής οικονομίας των αρχών του 20ου αιώνα και εκτός από την οικονομική αδυναμία που καταδείκνυε καθιστούσε τη χώρα μη υπολογίσιμη στρατιωτική δύναμη (Καραδήμας-Καραδήμα 2019, σ. 23).

Η επίσημη πολιτική ηγεσία αντί να καταβάλει προσπάθεια χαλιναγώγησης αλυτρωτικών επιδρομών, ενίσχυε τις αλυτρωτικές επιδρομές, στην προσπάθεια καλλιέργειας της εντύπωσης ότι η κυβέρνηση προσπαθεί να υλοποιήσει το όραμα της Μεγάλης Ιδέας. (Βερέμης & Κολιόπουλος 2007, σ. 225). Η Ελλάδα προσπαθούσε να ακολουθήσει πολιτική ουδετερότητας αλλά καθώς ήταν εξαρτημένη από τις εξελίξεις αυτές,

παρουσίασε τυπικές μόνο διακυμάνσεις στην τήρηση της ουδετερότητας. (Πετρόπουλος & Κουμαριανού 1977, σ. 82).

Κατά τον 19ο αιώνα, οι ελληνικές κυβερνήσεις βρίσκονταν ανάμεσα σε δύο αντικρουόμενες αντιλήψεις: τη διατήρηση της ειρήνης και σταθερότητας από πλευράς της Ελλάδος ως μέλους της ευρωπαϊκής κοινότητας και την εθνική επιταγή για απελευθέρωση των υπόδουλων Ελλήνων. Η κοινή γνώμη παρέμενε προσανατολισμένη στη Μεγάλη Ιδέα, που θεωρούνταν όχι μόνο στρατηγικός στόχος, αλλά και ηθική υποχρέωση απέναντι στην Επανάσταση του 1821(Πετρόπουλος & Κουμαριανού 1977, σ. 82). Ο Κωλέττης, γνώριζε ότι οι αλυτρωτικές επιδρομές από τα ελληνικά εδάφη σε βάρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας δεν ήταν σε θέση να απειλήσουν την ακεραιότητά της, αποτελούσαν όμως εμπόδιο στις σχέσεις των δύο χωρών και ταυτόχρονα θα μπορούσαν να αποτελέσουν επικίνδυνο στοιχείο στη σταθερότητα της κυβέρνησής του. Αργότερα, οι κυβερνήσεις του Τρικούπη και του Δηλιγιάννη που ακολούθησαν διαδέχονταν στην εξουσία η μια την άλλη, ενώ η αστάθεια που ακολουθούσε τις πολιτικές αλλαγές οφειλόταν στην ασυνέπεια της διατήρησης μιας κοινής πολιτικής γραμμής (Βερέμης & Κολιόπουλος, 2007, σ. 290)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ Ο ΚΡΙΜΑΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1853–1856)

2.1 Η αναγνώριση του ελληνικού κράτους και η Αντιβασιλεία

Η αναγνώριση της Ελλάδας ως εμπόλεμου έθνους δεν οφειλόταν τόσο στις επιτυχίες των Ελλήνων, όσο στην προσπάθεια των Μεγάλων Δυνάμεων να διατηρήσουν την ευρωπαϊκή ισορροπία (Βερέμης & Κολιόπουλος, 2007, σ. 204). Με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου στις 3 Φεβρουαρίου 1830 αποφασίστηκε η ίδρυση ελληνικού κράτους με μονάρχη τον Γερμανό πρίγκιπα Λεοπόλδο (Σβορώνος 1999, σ. 73). Το νέο κράτος αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα, όπως μείωση της παραγωγής, υποχώρηση του εμπορίου και αδυναμία της διοίκησης και του στρατού (Σφυρόερας 2007, σ. 539). Ο Λεοπόλδος αρνήθηκε τον θρόνο, επειδή δεν έγιναν δεκτά τα αιτήματά του για δάνειο, επέκταση των συνόρων και εγγύηση της ανεξαρτησίας (Βερέμης & Κολιόπουλος, 2007, σ. 215). Τελικά, με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου του 1832 ορίστηκε βασιλιάς ο Όθωνας, γιος του Βαυαρού Λουδοβίκου, και η χώρα τέθηκε υπό Αντιβασιλεία έως την ενηλικίωσή του το 1835 (Βερέμης & Κολιόπουλος 2007, σ. 214).

Η Αντιβασιλεία απέκλεισε σημαντικούς Έλληνες πολιτικούς από την ενεργό δράση, συγκρότησε τακτικό στρατό 3.500 Βαυαρών και διέλυσε τα άτακτα σώματα, προκαλώντας δυσαρέσκεια, ενώ ιδρύθηκε η Χωροφυλακή με δυνατότητα ένταξης 1.200 Ελλήνων (Σβορώνος 1999, σ. 78). Το νέο διοικητικό σύστημα διαίρεσε τη χώρα σε 10 νομαρχίες και 47 επαρχίες, περιορίζοντας τη συμμετοχή των πολιτών στη διοίκηση (Σφυρόερας 2007 σ. 540). Το ελληνικό κράτος αντικατέστησε το οθωμανικό αποκεντρωμένο σύστημα με ευρωπαϊκού τύπου συγκεντρωτικό διοικητικό μοντέλο, μεταφέροντας την εξουσία στην κεντρική διοίκηση και υιοθετώντας δυτικούς θεσμούς (Πετρόπουλος & Κουμαριανού, 1977, σ. 9). Το 1834 η πρωτεύουσα μεταφέρθηκε από το Ναύπλιο στην Αθήνα, γεγονός που σηματοδότησε την ανάπτυξή της,· έως το τέλος της βασιλείας του Όθωνα ο πληθυσμός της τετραπλασιάστηκε και τέθηκαν οι βάσεις της δημόσιας εκπαίδευσης με σχολεία και το Οθώνειο Πανεπιστήμιο Αθηνών (Σβορώνος 1999, σ. 78).

2.2 Η εξωτερική πολιτική του Όθωνα και οι Μεγάλες Δυνάμεις

Ένα χρόνο μετά την άνοδό του στον θρόνο και πριν την ενηλικίωσή του, ο Όθωνας επισκέφθηκε τη Σμύρνη, με αφορμή τη διέλευση του αδελφού του, διαδόχου του βαυαρικού θρόνου, και έγινε δεκτός με ενθουσιασμό από τους κατοίκους (Κλάψης, 2019, σ. 102 & Σκοπετέα, 1998, σ. 274). Η επίσκεψη αυτή σηματοδότησε την έναρξη μιας πολιτικής εχθρότητας με τις Μεγάλες Δυνάμεις, οι οποίες επιθυμούσαν ομαλές σχέσεις Ελλάδας–Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, σύμφωνα με τα συμφέροντά τους (Βερέμης & Κολιόπουλος, 2007, σ. 222). Η στάση του Όθωνα αποτέλεσε πρόωπη εκδήλωση του οράματός του για

επέκταση των ελληνικών συνόρων, καθώς πίστευε ότι μπορούσε να γίνει βασιλιάς όλων των Ελλήνων: τόσο των Ελλαδικών όσο και των Αλύτρωτων που ζούσαν υπό οθωμανική κυριαρχία (Douglas 1973, σ. 96). Η υποστήριξη του στη Μεγάλη Ιδέα προκάλεσε ανησυχία στις Μεγάλες Δυνάμεις και έθεσε τη χώρα σε πορεία αντιπαράθεσης με την Οθωμανική Πύλη.

Χαρακτηριστικό της οθωμανικής περιόδου ήταν η προσπάθεια των Μεγάλων Δυνάμεων για έλεγχο των ελληνικών εδαφών μέσα από τα οποία θα εξασφάλιζαν έρεισμα στην Ανατολική Μεσόγειο. Οι δυσκολίες με τις οποίες ερχόταν αντιμέτωπη η Μεγάλη Ιδέα, δεν προέρχονταν μόνο από τις εξωτερικές συγκυρίες, αλλά σε μεγάλο βαθμό εκπορεύονταν και από το εσωτερικό της χώρας (Παπαγεωργίου 2005, σ. 422), καθώς τα ξένα κόμματα προσπαθούσαν να καλλιεργήσουν την εντύπωση στήριξης της Μεγάλης Ιδέας στο βαθμό που τους βοηθούσε στη συλλογή ψήφων, ενώ μια ανοιχτή άρνηση της Μεγάλης Ιδέας, θα σήμαινε την εξαφάνισή τους από το πολιτικό προσκήνιο (Παπαγεωργίου 2005, σ. 423).

Ως προς την ενδεχόμενη στήριξη από το εξωτερικό, ο Όθωνας θεωρούσε πως η υποστήριξη τουλάχιστον από Μεγάλη Δύναμη, θα ήταν αρκετή για την επίτευξη του στόχου της επέκτασης των συνόρων του Ελληνικού Βασιλείου (Κωστής 2018 σ. 260). Γι' αυτό το λόγο, προσπαθούσε να διατηρήσει μια πολιτική «εναλλαγής», κρατώντας ουδετερότητα απέναντι στα τρία κόμματα (αγγλικό, ρωσικό, γαλλικό) που είχαν προτίμηση και στήριξη σε μία από τις τρεις Δυνάμεις, βλέποντας αντίστοιχα την καθεμία ως προστάτιδα και μέσο για να εξασφαλιστούν εθνικά συμφέροντα και προσωπικά πολιτικά οφέλη. Έτσι, ο βασιλιάς λειτουργούσε ουδέτερα, προσπαθώντας να διασφαλίσει τη στήριξη όλων των δυνάμεων (Πετρόπουλος & Κουμαριανού 1977, σ. 72)

Οι επιδιώξεις των Μεγάλων Δυνάμεων δεν ήταν κοινές. Για τη Γαλλία, η παρουσία της και η επιρροή της στη Μεσόγειο κρινόταν σημαντική στην προσπάθειά της να διατηρήσει τα συμφέροντά της στην περιοχή που χρονολογούταν ήδη από την εποχή των Σταυροφοριών. Στις φήμες περί συμπάθειας του ελληνικού αλυτρωτισμού, της επιθυμίας δηλαδή για ανασύσταση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας με έδρα την Κωνσταντινούπολη, πιθανόν συνέτεινε ο ίδιος ο Κωλέττης (Παπαγεωργίου 2005, σ. 423), ως πρωθυπουργός και ηγέτης του γαλλικού κόμματος. Επιπλέον, τα περιορισμένα γαλλικά σχέδια στην Ανατολή, καθιστούσαν τη Γαλλία για τον Όθωνα σημαντικό διπλωματικό σύμμαχο (Κωστής 2018, σ. 261).

Η Ρωσία ήδη από τον 18ο αιώνα αναζητούσε διέξοδο στη Μεσόγειο με σκοπό να εξασφαλίσει δυνατότητες ελλιμενισμού για τον στόλο της (Πετρόπουλος & Κουμαριανού 1977, σ. 15). Αν και αποτέλεσε βασική πηγή τροφοδοσίας των ελληνικών φιλοδοξιών, στην πραγματικότητα η ρωσική πολιτική δεν ήταν μια ξεκάθαρη πολιτική που υπερασπιζόταν τον ελληνικό μεγαλοϊδεατισμό, τον ευνοούσε όμως στο βαθμό που συνέτεινε στη διευκόλυνση των επεκτατικών επιδιώξεών της στην αυτοκρατορία του Σουλτάνου (Κωστής 2018, σ. 261).

Για τη Βρετανία η Ανατολική Μεσόγειος θα αποτελούσε συνδετικό κρίκο με τις ιστορικές αποικίες της στην Ινδία. Ήταν στρατηγικής σημασίας για τις θαλάσσιες οδούς του βρετανικού εμπορίου και της αυτοκρατορίας. Έτσι, το δόγμα διατήρησης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στο οποίο αναγκαστικά έπρεπε να μείνει πιστό και το αγγλικό κόμμα, ουσιαστικά το ωθούσε σε μείωση επιρροής του στους Έλληνες ψηφοφόρους. Η Πρωσία και η Αυστρία αν και δεν είχαν άμεσα συμφέροντα στην Ανατολική Μεσόγειο έδειχναν ενδιαφέρον για την Οθωμανική Αυτοκρατορία φοβούμενες πως την τυχόν διάλυσή της θα επέφερε διατάραξη της ισορροπίας ευρωπαϊκών δυνάμεων επιφέροντας ευρωπαϊκό πόλεμο (Πετρόπουλος & Κουμαριανού 1977, σ. 15).

2.3 Το διεθνές πλαίσιο του Κριμαϊκού Πολέμου και οι ελληνικές επιδιώξεις

Το 1853 ξεκίνησε ο Κριμαϊκός Πόλεμος μεταξύ Ρωσίας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας την οποία συνέδραμαν η Βρετανία και η Γαλλία. Ο πόλεμος αυτός αποτέλεσε μια από τις σημαντικότερες ένοπλες συγκρούσεις του 19ου αιώνα, με βαθιά διεθνή και περιφερειακή σημασία και αποτέλεσε μέρος του

«Ανατολικού ζητήματος». Η έκβαση της Κρητικής επανάστασης, με την καταστολή της εξέγερσης από τους Οθωμανούς το 1841 έχοντας τη συναίνεση των μεγάλων δυνάμεων, σηματοδοτεί την προσωρινή παύση του Ανατολικού Ζητήματος. Η Ελλάδα πλησίασε περισσότερο τη Ρωσία που φρόντιζε για τη διατήρηση του μοναρχικού καθεστώτος και υποστήριξε ανοιχτά τον Όθωνα, προσβλέποντας στη διατήρηση της βασιλείας στην Ελλάδα. Λίγο πριν την έναρξη του Κριμαϊκού Πολέμου οι ελληνοθωμανικές σχέσεις ήταν τεταμένες. Στην ένταση αυτή συνέβαλλαν δύο επεισόδια.

Ο Κριμαϊκός Πόλεμος ξεκίνησε με αφορμή τη διαμάχη μεταξύ καθολικών που (Γάλλων) και Ορθοδόξων (Ρώσων) για τον έλεγχο των Αγίων Τόπων. Η κίνηση του Σουλτάνου να παραχωρήσει τη φύλαξη των Αγίων Τόπων στους Λατίνους μοναχούς που βρίσκονταν υπό γαλλική προστασία αφαιρούσε το δικαίωμα προστασίας τους από τη Ρωσία (Λούβη 2010, σ. 138) και παρά τις ρωσικές υποδείξεις προς το Σουλτάνο να συμμορφωθεί, εκείνος διευθέτησε το ζήτημα υπέρ των Καθολικών (Παπαδόπουλος 1977, σ. 143). Η στάση αυτή οδήγησε σε παραβίαση της οθωμανικής κυριαρχίας με τη ρωσική εισβολή στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, και την κήρυξη πολέμου στην Οθωμανική Αυτοκρατορία τον Οκτώβριο του 1853.

Η έναρξη του πολέμου ως ρωσοτουρκική διένεξη, παρουσιαζόταν για την Ελλάδα ως ευκαιρία να κινηθεί εναντίον της Πύλης, αφού θεώρησε πως το αποτέλεσμα αυτής της διαμάχης θα ήταν η νίκη της Ρωσίας γεγονός που θα καθιστούσε την Πύλη αποδυναμωμένη τόσο σε στρατιωτικό επίπεδο όσο και πολιτικό (Σφυρόερας 2007, σ. 550). Τα πράγματα επρόκειτο να αλλάξουν όταν λίγο αργότερα στον πόλεμο θα έπαιρνε μέρος και η Γαλλία στο πλευρό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας καθώς ο Ναπολέων αποσκοπούσε στην ίδρυση μιας δεύτερης Γαλλικής Αυτοκρατορίας (Λούβη 2010, σ. 138).

Η είδηση της καταστροφής του οθωμανικού στόλου στη Σινώπη το 1853, έδωσε το σύνθημα για την απελευθέρωση των Ελλήνων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας (Παπαδόπουλος 1977, σ. 144). Ένα κλίμα μεγάλου ενθουσιασμού και φιλοπολεμικής διάθεσης ξέσπασε στην ελληνική πρωτεύουσα με υπέρμαχους καθηγητές πανεπιστημίου, φοιτητές που οργάνωναν συλλαλητήρια και έσπευδαν να καταταχθούν στο στρατό, ενώ ποιητές της εποχής συνέθεταν πολεμικά θούρια, ξεσηκώνοντας το λαό (Παπαδόπουλος 1977, σ. 144). Παλαιοί αγωνιστές του στρατού, αξιωματικοί που παραιτούνταν για να πολεμήσουν εθελοντικά και πλήθος πολιτών ως εθελοντές εξέφραζαν τη στήριξή τους στους υπόδουλους Έλληνες.

Ο επαναστατικός άνεμος που έπνεε στην Ελλάδα είχε αναζωπυρωθεί καθώς συνέπιπτε με την επέτειο των τετρακοσίων χρόνων από την Άλωση. Οι Έλληνες βλέποντας το θρησκευτικό χαρακτήρα που έδινε η Ρωσία στον πόλεμο, είχαν εναποθέσει τις ελπίδες τους στον Τσάρο, παρασυρμένοι από τις προφητείες για το «Ξανθό Γένος» (Λούβη 2010, σ. 139). Οι συνομιλίες στην Κωνσταντινούπολη με τον Έλληνα πρέσβη ήταν γενικές και αφορούσαν το ενδεχόμενο μιας κοινής ελληνορωσικής δράσης. Οι διπλωματικές επισκέψεις Ρώσων επισήμων στην Ελλάδα δεν εμπεριείχαν κάποια ρητή διαβεβαίωση για ενδεχόμενη υποστήριξη της Ελλάδος, οι Έλληνες είχαν ήδη αρχίσει να ονειρεύονται την ανασύσταση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

Στην Αθήνα, αν και η επίσημη θέση αφορούσε τήρηση ουδετερότητας, επικράτησε πολεμικός πυρετός τόσο από την πλευρά του Στέμματος όσο και της επίσημης κυβέρνησης Κριεζή. Υιοθετώντας τον ενθουσιασμό του λαού ξεκίνησαν να συγκεντρώνουν πολεμικό υλικό στην Ήπειρο και την Κρήτη, καθώς και χρήματα για αγορά πολεμοφοδίων και όπλων από Έλληνες της διασποράς (Βιέννης, Μασσαλίας Τεργέστης). Παράλληλα, ψηφίστηκε νομοσχέδιο για την αύξηση των ενόπλων δυνάμεων (Παπαδόπουλος 1977, σ. 145).

Τον Ιανουάριο του 1854 οι επαναστάτες ύψωσαν επαναστατική σημαία στο Ραδοβίτσι της Ηπείρου γεγονός που έδωσε ώθηση στον αγώνα στην ευρύτερη περιοχή, κάνοντας το κίνημα να εξαπλωθεί στη Θεσσαλία, τα Γρεβενά και τη Χαλκιδική (Σφυρόερας 2007, σ. 550). Οι επιτυχίες των επαναστατών έφεραν μεγάλο ενθουσιασμό στη γειτονική Αιτωλοακαρνανία και οδήγησαν πλήθος εθελοντών στη στράτευση (Παπαδόπουλος 1977, σ. 150). Μετά την είδηση της εξέγερσης, ο Όθωνας εγκαινίασε μια πολιτική «μυστικισμού», συμφωνώντας με τους υπουργούς του ότι το κίνημα θα έπρεπε μεν να υποστηριχθεί στην «έξω Ελλάδα», με τέτοιο τρόπο όμως που να μην εκτίθενται οι «εντός» Έλληνες στις Μεγάλες Δυνάμεις (Σκοπετέα 1988, σ. 282).

Στην Πύλη οι ελληνικές επιτυχίες προκάλεσαν ανησυχία που εκδηλώθηκε αρχικά με την αποστολή ενισχυτικών φρουρών στις επαναστατημένες περιοχές της Θεσσαλίας και της Ηπείρου. Στο μεταξύ το ελληνικό κίνημα είχε επεκταθεί και ο Γρίβας επιλέχθηκε ομόφωνα ως στρατιωτικός συντονιστής αφού πρώτα έλαβε τη διαβεβαίωση του υπουργού στρατιωτικών ότι η κυβέρνηση θα στηρίζει το κίνημα (Παπαδόπουλος 1977, σ. 151). Η έκβαση της επανάστασης στην Άρτα έδειξε υπήρχε έλλειψη συντονισμού, ενώ όταν η Πύλη προχώρησε σε αποστολή περισσότερων στρατευμάτων μετέβαλε το συσχετισμό εναντίον των Ελλήνων. Το Μάρτιο του 1854, με υπόδειξη της Αγγλίας και της Γαλλίας, ο πρεσβευτής της Πύλης στην Αθήνα επέδωσε προς την ελληνική κυβέρνηση τελεσίγραφο του Σουλτάνου. Οι όροι περιλάμβαναν εκτός των άλλων την ανάκληση και την τιμωρία των Ελλήνων αξιωματικών που είχαν περάσει τα μεθοριακά σύνορα καθώς και τη διακοπή των ενισχύσεών τους (Σφυρόερας 2007, σ. 551).

2.4 Ο αντίκτυπος του πολέμου στην εσωτερική πολιτική και εθνική αυτοαντίληψη

Ενώ το κίνημα στην περιοχή της Ηπείρου είχε επεκταθεί και αντιμετώπιζε τις ισχυρές στρατιωτικές Οθωμανικές δυνάμεις, η απάντηση στο τελεσίγραφο της Πύλης καθυστέρησε. Οι Άγγλοι ανήγγειλαν στην ελληνική Κυβέρνηση ότι θα προβαίνουν σε κατασχέσεις πλοίων που μετέφεραν πολεμικό υλικό και παρέδωσαν νέο τελεσίγραφο στον Όθωνα με το οποίο τον απειλούσαν με το μέλλον του θρόνου. Ο Όθωνας υπέκυψε δηλώνοντας ότι θα τηρηθεί πιστή ουδετερότητα από την ελληνική πλευρά (Λούβη 2010, σ. 140), ενώ την ίδια στιγμή στον Πειραιά αποβιβάζονταν δύναμη 3000 στρατιωτών που προχώρησαν σε κατάληψη της πόλης. Η γαλλική δύναμη ενισχυμένη από τους Άγγλους, επεκτάθηκε μέχρι και την περιοχή των Πατησίων.

Το Σεπτέμβριο του 1854 οι σύμμαχοι έχοντας και τη συνδρομή των Ιταλών αποβιβάστηκαν στη χερσόνησο της Κριμαίας όπου πλέον μεταφερόταν και επίσημα ο πόλεμος (Παπαδόπουλος 1977, σ. 165). Οι πολεμικές επιχειρήσεις του Κριμαϊκού πολέμου σταμάτησαν με τη Συνθήκη των Παρισίων του 1856 κατόπιν αυστριακών προειδοποιήσεων στον Τσάρο ότι θα επενέβαινε υπέρ των Οθωμανών. Στο μεταξύ παρά τον τυπικό τερματισμό του πολέμου, τα αγγλογαλλικά στρατεύματα συνέχισαν να παραμένουν στην Ελλάδα μέχρι και την επιβολή Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου το Φεβρουάριο του 1857.

Η εμπλοκή της Ελλάδας στον Κριμαϊκό Πόλεμο, ήταν μια επιλογή που έφερε ανυπολόγιστες συνέπειες με άμεσες το στρατιωτικό αποκλεισμό της χώρας και την ταπείνωση του Όθωνα. Πιο έμμεσα, οι Μεγάλες Δυνάμεις μπορούσαν πλέον να επεμβαίνουν διορίζοντας κυβέρνηση φιλικά προσκείμενη στην πολιτική τους (Βερέμης & Κολιόπουλος 2007, σ. 239), ενώ μπορούσαν να επεμβαίνουν και σε εσωτερικά ζητήματα δικαιοσύνης και ασφάλειας. Η αδυναμία του Όθωνα να αντιληφθεί πως οποιαδήποτε κίνηση υπονόμει την ακεραιότητα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, θα επέφερε αντίποινα από τις Μεγάλες Δυνάμεις, είχε ως αποτέλεσμα να προσπαθεί ο ίδιος να εμφανιστεί ως εθνικός ηγέτης που θα αναλάμβανε την ηγεσία των επαναστατημένων (Κρεμμυδάς 2010, σ. 39). Η Μεγάλη Ιδέα την εποχή εκείνη είχε αποτελέσει την ύψιστη έκφραση της βάσης του ελληνικού εθνικισμού, ενώ μεταπολεμικά καταλύθηκε η άποψη ότι οι Μ. Δυνάμεις λόγω ευρωπαϊκής καταγωγής και χριστιανικής πίστης θα ήταν αλληλέγγυες στην πραγματοποίηση των ελληνικών βλέψεων που απέρρεαν από τη Μ. Ιδέα.

Το 19ο αιώνα οι ελληνικές κυβερνήσεις βρίσκονταν ανάμεσα σε δύο αντικρουόμενες αντιλήψεις: τη διατήρηση της ειρήνης και σταθερότητας από πλευράς της Ελλάδος ως μέλους της ευρωπαϊκής κοινότητας και την εθνική επιταγή για απελευθέρωση των υπόδουλων Ελλήνων. Η κοινή γνώμη παρέμενε προσανατολισμένη στη Μεγάλη Ιδέα, που θεωρούνταν όχι μόνο στρατηγικός στόχος, αλλά και ηθική υποχρέωση απέναντι στην Επανάσταση του 1821 (Πετρόπουλος & Κουμαριανού 1977, σ. 82). Η Ελλάδα προσπάθησε να ακολουθήσει πολιτική ουδετερότητας αλλά καθώς ήταν εξαρτημένη από τις εξελίξεις αυτές, παρουσίασε μικρές διακυμάνσεις στην απόκλιση της ουδετερότητας. Έτσι αρχικά, προέταξε φιλορωσική στάση· στη συνέχεια προσέβλεπε στη γαλλική βοήθεια, ενώ αργότερα η ελληνική εξωτερική πολιτική κινήθηκε με γνώμονα την ικανοποίηση της Αγγλίας, που κυριαρχούσε στις ευρωπαϊκές ισορροπίες (Πετρόπουλος & Κουμαριανού 1977, σ. 82).

Πλέον, τα αλυτρωτικά κινήματα αναστάλθηκαν και η χώρα ακροβατούσε ανάμεσα στη δεινή θέση ως εχθρός της αγγλικής πολιτικής από τη μια, διαρρηγνύοντας τη σχέση με την Ορθόδοξη Ρωσία από την άλλη, που πλέον από προστάτιδα των ορθόδοξων χριστιανών της Εγγύς Ανατολής τώρα περιοριζόταν στο ρόλο της προστάτιδας των Σλάβων της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Αυτός ο διαφορετικός ρόλος θα έστρεφε το ρωσικό ενδιαφέρον στο βουλγαρικό έθνος σε μετέπειτα Ανατολική κρίση του Μακεδονικού ζητήματος (Παπαδόπουλος 1977, σ. 168).

Σημαντικό πρόβλημα στη διαβίωση των Αθηναίων δημιούργησε η επιδημία χολέρας που μεταφέρθηκε από το μέτωπο της Κριμαίας στα αγγλογαλλικά στρατεύματα που είχαν αποκλείσει την Αθήνα. Η επιδημία έφερε το 1854 το θάνατο μεγάλου μέρους του φτωχού πληθυσμού (Σφυρόερας 2007, σ. 555) της πρωτεύουσας. Αρκετοί Αθηναίοι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την πόλη και σύμφωνα με την αφήγηση του Εμμανοήλ Λυκούδη στο έργο «Η ξένη του 1854» ο κόσμος έφευγε κατά συρροή από την πρωτεύουσα με αποτέλεσμα κάθε δρόμος *«πὸν ἔφερνε ἐκ τῶν πυλῶν τῆς Ἀττικῆς ἦτο γέφυρα ἀπὸκόσμον, [...] μὲ ἀτέλειωτη ἀλυσίδα, πὸν ἔσυρνον [...] καὶ ἔφθιναν γοργὰ τὰ πλήθη τοῦ Πειραιῶς καὶ τῶν Ἀθηνῶν»* (Λυκούδης 2020, σ. 22).

Μια άλλη σημαντική συνέπεια του πολέμου ήταν το πλήθος προσφύγων που είχε καταφθάσει από τις αλύτρωτες περιοχές στην επίσημη Ελλάδα ενώ η ληστεία άκμαζε στις βόρειες επαρχίες. Παρά τη συμμετοχή πλήθους αγωνιστών στο επαναστατικό κίνημα και την ευθυγράμμιση του λαϊκού ενθουσιασμού με τις διαθέσεις των επίσημων αρχών, αποδείχτηκε ότι η Ελλάδα δεν ήταν σε θέση να οργανώσει μια εξέγερση (Σκοπετέα 1988, σ. 283), ενώ βρισκόταν πλέον έξω από το ευρωπαϊκό κονσέρτο στο οποίο είχε γίνει δεκτή η Οθωμανική αυτοκρατορία μετά τη συνθήκη των Παρισίων με την οποία τερματιζόταν ο πόλεμος το Μάρτιο του 1856.

Ο Κριμαϊκός Πόλεμος άφησε στο ελληνικό λαϊκό αίσθημα ένα κλίμα απογοήτευσης από τις Μ. Δυνάμεις οδηγώντας στη σταδιακή αποδυνάμωση και εν τέλει στη διάλυση των τριών ξενικών κομμάτων. Πλέον η αντίληψη ότι η σύνδεση με τις Δυνάμεις μπορεί να συμβάλλει στην πραγμάτωση των μεγαλοϊδεατικών σχεδίων άρχισε να φθίνει τόσο μετά τα διπλωματικά γεγονότα του πολέμου, όσο και από την καθυτή επέμβαση των Μεγάλων δυνάμεων στο εσωτερικό της χώρας (Βακαλόπουλος 2020, σ. 253). Τη μεταπολεμική εποχή η πολιτική της Αθήνας στόχευσε τη σε μεγάλο βαθμό στην οικονομική πρόοδο. Στο νέο αυτό πλαίσιο διαμορφώθηκε διαφορετικά η αντίληψη για το περιεχόμενο της Μ. Ιδέας: μια νέα εκδοχή της άρχισε να αναπτύσσεται, βασισμένη στην ειρηνική πρόοδο, εγκαταλείποντας την ιδέα της επέκτασης των ορίων με πολεμικά μέσα (Κρεμμυδάς, Β. 2010, σ. 69) και προσβλέποντας στη μεσολάβηση των Δυνάμεων στις σχέσεις της με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Στην εποχή αυτή και μέχρι την έκβαση του πολέμου, ανιχνεύεται η διαμόρφωση της Μεγάλης Ιδέας με έναν αλυτρωτικό μανδύα, που επρόκειτο να αναδιαμορφώσει τις τακτικές και τους στόχους της τα μετέπειτα χρόνια, ανάλογα με τους εκάστοτε πολιτικούς και κοινωνικούς συσχετισμούς (Μηλιός 2020, σ. 195).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΟΝ Α΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ (1914–1918)

Για μεγάλο χρονικό διάστημα μετά την καταστροφή του Κριμαϊκού πολέμου, η υλοποίηση της Μ. Ιδέας με πολεμικά μέσα ατόνησε και η εξωτερική πολιτική επικεντρώθηκε στην προώθηση των εθνικών διεκδικήσεων στις αλύτρωτες περιοχές μέσω των εκκλησιών και των ελληνικών σχολείων (Βερέμης & Κολιόπουλος, 2007, σ. 282). Στο εσωτερικό της χώρας, οι κυβερνήσεις του Τρικούπη και του Δηληγιάννη διαδέχονταν στην εξουσία η μια την άλλη ενώ η έλλειψη διατήρησης μιας κοινής πολιτικής γραμμής (Βερέμης & Κολιόπουλος, 2007, σ. 290) δημιουργούσε πολιτική αστάθεια. Η χώρα δεν διέθετε στρατιωτική ετοιμότητα που θα τη βοηθούσε να συνδράμει επαναστατικές κινήσεις στην περιοχή της Κρήτης και της Μακεδονίας (Διβάνη 2007, σ. 60) κάτι που επιτεύχθηκε αργότερα στους Βαλκανικούς Πολέμους (1912–1913).

Οι δυο Βαλκανικοί πόλεμοι που στάθηκαν προοίμιο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (Σβορώνος 1999, σ.119) αποτέλεσαν επιχείρηση υλοποίησης της Μ. Ιδέας. Στο τέλος των Βαλκανικών η Ελλάδα είχε αυξήσει τον πληθυσμό και την επικράτειά της αλλά δεν είχε καταφέρει να έχει ολοκληρώσει την πραγματοποίηση των εδαφικών διεκδικήσεων της. Η λήξη τους άφηνε ανοιχτά κρίσιμα ζητήματα, όπως το καθεστώς των νησιών του Αιγαίου, και το ζήτημα της οριοθέτησης των ελληνοαλβανικών συνόρων. Η ενσωμάτωση των νέων Βαλκανικών εδαφών δημιούργησε μια σειρά τόσο ευκαιριών όσο και προκλήσεων. Συγκεκριμένα, η κατάκτηση της Μακεδονίας και της Ηπείρου ενίσχυσε τη θέση της χώρας στην περιοχή, αλλά παράλληλα ανέδειξε την ανάγκη για συντονισμένη διπλωματική στρατηγική με τις Μεγάλες Δυνάμεις. Η εμπειρία αυτή επρόκειτο να δείξει μεταγενέστερα στο Βενιζέλο ότι για την επίτευξη της Μεγάλης Ιδέας έπρεπε να συνδυαστούν οι στρατιωτικές επιτυχίες με τη και διεθνή υποστήριξη.

3.1 Οι επιδιώξεις της Ελλάδας και η στρατηγική της Μεγάλης Ιδέας

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο οι συγκρούσεις συνέχιζαν να υφίστανται, καθώς συνεχίζονταν οι ανταγωνισμοί μεταξύ των κρατών. Την ίδια περίοδο, τα βαλκανικά κράτη άρχισαν να προσχωρούν σταδιακά στα δύο μεγάλα συμμαχικά στρατόπεδα της Ευρώπης, που διαμορφώνονταν ενόψει του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου: την Αντάντ που την αποτέλεσαν η Ρωσία, η Γαλλία και η Αγγλία και τις Κεντρικές Δυνάμεις στις οποίες συσπειρώθηκαν η Αυστροουγγαρία, η Γερμανία και η Οθωμανική Αυτοκρατορία (Αλβανός 2011, σ. 8).

Η δολοφονία του διαδόχου του αυστριακού θρόνου από Σέρβο εθνικιστή αποτέλεσε τη θρυαλλίδα για την έκρηξη της σερβοαυστριακής κρίσης. Η Ελλάδα, μπροστά σε αυτές τις εξελίξεις, επέλεξε την πολιτική της ουδετερότητας (Λεονταρίτης, 1977, σ. 15) τη στιγμή που τα ευρωπαϊκά κράτη το ένα μετά το άλλο προσχωρούσαν στα δύο μεγάλα ευρωπαϊκά συμμαχικά στρατόπεδα (Σβορώνος 1999, 119). Το ξέσπασμα του Α΄ παγκοσμίου πολέμου το 1914, επρόκειτο να ανατρέψει κάθε πιθανότητα σταθεροποίησης σε περιφερειακό πλαίσιο (Σβολόπουλος 2014, σ. 137).

Κατά τη διάρκεια του Πολέμου η Ελλάδα παρακολούθησε τις εξελίξεις στα Βαλκάνια, με επίκεντρο την σύγκρουση της Σερβίας-Αυστροουγγαρίας που αρχικά φαινόταν να περιορίζεται σε τοπικό επίπεδο. Καθώς όμως η σύγκρουση αποκτούσε χαρακτήρα ευρωπαϊκής σύρραξης, διαμορφώθηκαν δύο διαμετρικά αντίθετες απόψεις που αφορούσαν τη συμμετοχή στον Πόλεμο, φέροντας ταυτόχρονα πολιτισμικό και πολιτικό υπόστρωμα (Ριζάς 2015, σ. 27). Από τη μία μεριά βρισκόταν ο Βενιζέλος ως Πρωθυπουργός που θεωρούσε ότι η χώρα πρέπει να πολεμήσει ως σύμμαχος της Ανταντ και από την άλλη, ο βασιλιάς Κωνσταντίνος ως εκπρόσωπος του Στέμματος που θεωρούσε ότι η χώρα πρέπει να τηρήσει στάση ουδετερότητας. Αυτή η αντίθεση απόψεων οδήγησε στον Εθνικό Διχασμό που εκδηλώθηκε ως διαφωνία με αντικείμενο τον εξωτερικό προσανατολισμό της χώρας ενόψει της ευρωπαϊκής σύρραξης του 1914 (Ριζάς 2015, σ. 11).

3.2 Το εθνικό διχαστικό πλαίσιο: Βενιζελικοί- Αντιβενιζελικοί

Ο εθνικός διχασμός αντικατοπτρίζει τη διαφορετική οπτική στην προσέγγιση της επιλογής του συμμαχικού πλαισίου για την υλοποίηση της Μεγάλης Ιδέας. Ο πρωθυπουργός στόχευε στην πραγμάτωση της Μεγάλης Ιδέας μέσα από μία εδαφική επέκταση που θα επιτυγχανόταν μέσω της συμμαχίας με την Αντάντ (Llewellyn-Smith, 2023) ενώ ο Βασιλιάς δεν επιθυμούσε να ρισκάρει πιθανή απώλεια των κεκτημένων εδαφικών κερδών από τους Βαλκανικούς Πολέμους.

Για τους υποστηρικτές της εισόδου στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο με τη συμμαχία της Αντάντ η ουδετερότητα αποκλειόταν ως επιλογή διότι θα οδηγούσε σε απώλεια ευκαιριών για προώθηση εθνικών διεκδικήσεων ενώ θα εγκυμονούσε κίνδυνο απώλειας των ήδη υπαρχόντων εδαφών (Σβολόπουλος 2014, σ. 138). Το ενδεχόμενο μια τέτοιας συμμετοχής στον πόλεμο, σύμφωνα με το Βενιζέλο θα εξυπηρετούσε σε μεγάλο βαθμό τα ελληνικά συμφέροντα κυρίως αν η βουλγαρική έξοδο στον πόλεμο γινόταν στο πλευρό των Κεντρικών Δυνάμεων-όπως και έγινε- καθώς ήταν βέβαιος για τη νίκη της Αντάντ (Αλβανός 2011, σ. 8). Η σταθερή σύνδεση με το αγγλικό συμμαχικό δίκτυο υπήρξε ήδη διαμορφωμένη πριν την εποχή του Α Παγκοσμίου Πολέμου (Smith 2004, σ. 91) και ενισχύθηκε από τη βρετανική πλευρά με μυστικές συνομιλίες του Έλληνα Πρωθυπουργού με τον Άγγλο Υπουργό Οικονομικών Λούντ Τζωτζ και τον Υπουργό Ναυτικών Τσώρτσιλ (Ριζάς 2015, σ. 25)

Οι αντιβενιζελικοί συνιστούσαν έναν ανομοιογενή συνασπισμό πολιτικών και στρατιωτικών παραγόντων με σημείο απόλυτης ταύτισης και σύνδεσης την αντίθεσή τους προς το Βενιζέλο. Γι αυτό το λόγο είχαν αρνητική άποψη για τον πόλεμο στον οποίο θεωρούσαν πιθανή τη νίκη των Κεντρικών Δυνάμεων (Smith 2004, σ. 95). Ο ίδιος ο Κωνσταντίνος διατηρούσε πεποίθηση για ανίκητη γερμανική ισχύ επηρεασμένος από τη συντηρητική ιδιοσυγκρασία που είχε διαμορφωθεί λόγω εξοικείωσης με το γερμανικό πνεύμα.

Προβλέποντας νίκη των Κεντρικών Δυνάμεων- στις οποίες είχε προσχωρήσει η Οθωμανική Αυτοκρατορία- θεωρούσαν ως καλύτερη στάση μπροστά σε αυτές τις εξελίξεις την ουδετερότητα. Μοναδική πιθανότητα σύμπραξης με την Αντάντ έθεταν την ικανοποίηση μιας σειράς ελληνικών αιτημάτων που αφορούσαν την εγγύηση της εδαφικής ακεραιότητας χωρίς καμία παραχώρηση προς τη Βουλγαρία καθώς και στρατιωτική προστασία από βουλγαρική επίθεση. Σημαντική κρινόταν ακόμη για την προσχώρηση στην Αντάντ η ρητή διαβεβαίωση διάλυσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (Smith 2004, σ. 95), απαίτηση ουτοπική για έναν πόλεμο που μόλις είχε ξεκινήσει στον οποίο εμπλέκονταν πολλές Δυνάμεις με διαφορετικά συμφέροντα. Στον πυρήνα των αντιβενιζελικών εντάσσονταν σύμβουλοι και φίλοι του βασιλιά (Smith 2004, σ. 92) καθώς και ο παλιός πολιτικός κόσμος που συσπειρώθηκε κάτω από το Στέμμα.

Ο Βενιζέλος, επέλεξε αρχικά να παραμείνει η χώρα ευμενώς ουδέτερη καθώς μια τέτοια στάση δεν θα δημιουργούσε περαιτέρω δεσμεύσεις σε περίπτωση γενίκευσης του πολέμου (Λεονταρίτης 1977, σ. 15). Στην πραγματικότητα, προσέβλεπε σε προσωρινή ουδετερότητα με σκοπό αφενός την παρακολούθηση των εξελίξεων και αφετέρου στη διαμόρφωση των απαραίτητων προϋποθέσεων για έξοδο της Ελλάδος στον πόλεμο με την Αντάντ (Λεονταρίτης 1977, σ. 16). Ο Βενιζέλος έκανε το πρώτο βήμα εγκατάλειψης της ουδετερότητας ήδη από το καλοκαίρι του 1915, προτείνοντας στις Δυνάμεις της Αντάντ συμμετοχή της Ελλάδας στον πόλεμο, και το σχηματισμό βαλκανικού συνασπισμού κατά της Αυστροουγγαρίας, σχέδιο που απορρίφθηκε από τους Συμμάχους (Λεονταρίτης 1977, σ. 16). Η βουλγαρική επιστράτευση εναντίον της Σερβίας το φθινόπωρο του 1915, οδήγησε το Βενιζέλο να κηρύξει γενική επιστράτευση (Βακαλόπουλος 2020, σ. 340), (Smith 2014, σ. 124), θεωρώντας ότι η επίθεση ενεργοποιούσε τη ρήτρα ελληνοσερβικής συμμαχίας. Οι αντιβενιζελικοί διαφώνησαν και η τοποθέτηση του Στέμματος περιλάμβανε το πρόσχημα ότι επρόκειτο για συνθήκη τοπικού χαρακτήρα (Βερέμης&Κολιόπουλος, 2007, σ. 343) που ίσχυε μόνο σε βαλκανικές συγκρούσεις, και όχι σε παγκόσμιο πόλεμο.

Το έναυσμα που πυροδότησε τον εθνικό διχασμό και τη διάσταση Στέμματος-Κυβέρνησης αποτυπώθηκε στις δυο παραιτήσεις του Βενιζέλου που έγιναν το Μάρτιο και τον Οκτώβριο του 1915. Η είσοδος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στη συμμαχία των Κεντρικών Δυνάμεων ώθησε το Βενιζέλο να προσφέρει τη βοήθεια της Ελλάδας στην επιχείρηση εκπόρθησης της Αντάντ στα Δαρδανελίων με στόχο την κατάληψη

της Κωνσταντινούπολης (Μαυρογορδάτος 2021, σ. 42). Η άρνηση του Κωνσταντίνου οδήγησε στην πρώτη παραίτηση του Πρωθυπουργού, ενώ ακολούθησε και δεύτερη όταν ο Βενιζέλος υποστήριξε την αποβίβαση συμμαχικών στρατευμάτων στη Θεσσαλονίκη. Ο βασιλιάς διαφώνησε με την ενεργό εμπλοκή της χώρας κρατώντας ωστόσο μυστικές τις διαπραγματεύσεις με τη Γερμανία, στις οποίες είχε υποσχεθεί τήρηση ουδετερότητας με ανταλλάγματα τα νησιά του Αιγαίου τη Β. Ήπειρο (Αλβανός 2011, σ. 10), ενώ η γερμανική εγγύηση περιλάμβανε παρέμβαση με σκοπό τον τερματισμό των διώξεων του ελληνισμού της Μικράς Ασίας (Σβολόπουλος 2014, σ. 143). Η επιμονή του βασιλιά για ουδετερότητα οδήγησε σε δεύτερη παραίτηση το Βενιζέλο (Βακαλόπουλος 2020, σ. 340).

Το σχηματισμό κυβέρνησης ανέλαβε ο Ζαΐμης, μετριοπαθής αντιβενιζελικός και πιστός στο γερμανόφιλο Κωνσταντίνο. Η καθυστερημένη είσοδος στον πόλεμο λόγω του Εθνικού Διχασμού περιόρισε την ικανότητα αξιοποίησης των στρατηγικών ευκαιριών. Η νέα κυβέρνηση απέρριψε τη συμμαχική προσφορά της Αντάντ για έξοδο της Ελλάδας στον πόλεμο με αντάλλαγμα τη Θράκη και την Κύπρο. Η άρνηση των συμμαχικών προσφορών αποδείχτηκε λανθασμένη επιλογή καθώς εν τέλει η συμμαχική απόβαση πραγματοποιήθηκε, χωρίς όμως να αποφέρει κανένα όφελος για την Ελλάδα. Η είσοδος της Ελλάδας στον πόλεμο λίγο πριν τη λήξη του άφηνε το πεδίο ελεύθερο να παγιωθούν οι ιταλικές διεκδικήσεις στην Ήπειρο και την Αλβανία, ενώ η Τουρκία και η Βουλγαρία βρίσκονταν απέναντί της μεν, αλλά ως ηττημένοι ανταγωνιστές της (Βερέμης & Κολιόπουλος, 2007, σ. 353).

Μετά την παραίτησή του, ο Βενιζέλος κατέφυγε στην Κρήτη, με στόχο να κηρύξει τον πόλεμο στις Κεντρικές Αυτοκρατορίες, στο πλευρό της Αντάντ (Χαλκιαδάκης 2019, σ. 244) ενώ αργότερα εγκατέστησε την κυβέρνηση Εθνικής Αμύνης στη Θεσσαλονίκη (Ριζάς 2014, σ. 54). Η χώρα θα παρέμενε διαιρεμένη σε δύο επικράτειες, γεγονός που αντανάκλασε τον βαθύ εθνικό διχασμό (Smith 1973, σ. 56), ως και την ενοποίησή της με την οποία έκανε το 1917 την είσοδο στον πόλεμο στο πλευρό των δυνάμεων της Αντάντ, έτοιμη να ολοκληρώσει τη διεκδίκηση των αλύτρωτων περιοχών (Dakin 1998, σ. 360). Ο πρωθυπουργός γνώριζε εξ αρχής ότι δε θα μπορούσε να εξασφαλίσει τις εδαφικές του διεκδικήσεις αν δεν είχε προηγηθεί η βρετανική στήριξη (Λεονταρίτης 2005, σ. 29). Η βρετανική στήριξη ήταν σημαντική και για το κίνημα Εθνικής Άμυνας: στη μυστική διάσκεψη του Σαιν Ζαν Ντε Μωριεν το Μάιο του 1917 μεταξύ Αγγλίας, Γαλλίας και Ιταλίας, συζητήθηκε για πρώτη φορά το ζήτημα της εκθρόνισης του Κωνσταντίνου (Λεονταρίτης 2005, σ. 31). Λίγο αργότερα ακολούθησε τελεσίγραφο στην κυβέρνηση, το οποίο αξίωνε την παραίτηση του βασιλιά (Μαυρογορδάτος 2021, σ. 111).

3.3 Οι επιδιώξεις της Ελλάδας και η στρατηγική της Μ. Ιδέας

Μετά την επάνοδο του Βενιζέλου στην εξουσία, η χώρα βρέθηκε ενοποιημένη στο πλευρό της Τριπλής Συμμαχίας, και η ελληνική πολιτική στόχευσε στην επέκταση των εδαφικών ορίων του κράτους (Ριζάς 2015, σ. 56) κηρύσσοντας επιστράτευση. Ωστόσο, η νέα κυβέρνηση είχε να αντικρούσει τις εσωτερικές αντιξοότητες προκειμένου να κατευνάσει τους υποστηρικτές του έκπτωτου βασιλιά που με τις ενέργειές τους υπονόμειαν τις πολεμικές επιχειρήσεις προκαλώντας στάσεις και λιποταξίες στο στράτευμα (Μαυρογορδάτος 2021, σ. 121). Εξίσου σημαντικά ήταν τα απορρέοντα εμπόδια από τη γερμανική παρέμβαση υπέρ της αντιβενιζελικής προπαγάνδας που ενίσχυε ακόμη και με οικονομικά μέσα (Σβολόπουλος 2014, σ.150). Σημαντικό ακόμη κρινόταν να πετύχει τη λαϊκή συμπαραστάση στο ζήτημα της επιστράτευσης.

Πράγματι, η επιστράτευση συνάντησε έντονη τη λαϊκή αντίδραση, παρεμποδίζοντας τις προσπάθειες του Βενιζέλου να συγκροτήσει έναν επιχειρησιακά αποτελεσματικό στρατό, ικανό να λάβει μέρος στις συμμαχικές επιχειρήσεις και να εδραιώσει τη συμμετοχή της Ελλάδας στη συμμαχία τη στιγμή που τόσο οι Άγγλοι όσο και οι Γάλλοι προσδοκούσαν το επιστρατευτικό πρόγραμμα του Βενιζέλου προκειμένου να αντισταθμίσουν την ανεπάρκεια των διαθέσιμων δυνάμεων στην περιοχή της Μακεδονίας (Λεονταρίτης 2005, σ. 200).

Αν και η συγκέντρωση αξιόμαχου στρατού αποδείχτηκε δύσκολο έργο για την κυβέρνηση, στις νικηφόρες πολεμικές επιχειρήσεις του Μακεδονικού Μετώπου, το 1/3 των δυνάμεων της Αντάντ προερχόταν από την ελληνική επιστράτευση (Μαυρογορδάτος 2021, σ. 121). Οι πολεμικές επιχειρήσεις του Μακεδονικού Μετώπου το 1918 υπήρξαν καθοριστικές για την εξέλιξη του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου στα Βαλκάνια και οδήγησαν στην διάσπαση του γερμανοβουλγαρικού μετώπου (Σβολόπουλος 151). Η είσοδος της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, αν και με καθυστέρηση είχε πραγματοποιηθεί. Λόγω αυτής της καθυστέρησης ο Βενιζέλος χωρίς δισταγμό, πρόσφερε στη γαλλική κυβέρνηση- που δε διέθετε αριθμητικά επαρκές εκστρατευτικό σώμα- δύο Μεραρχίες (Smith 1973, σ. 67) στη γαλλική απόβαση στην Οδησό τον Δεκέμβριο του 1918 στο πλευρό των Ρώσων κατά των Μπολσεβίκων στην Ουκρανία.

Σύντομα, η εκστρατεία αποδείχθηκε καταστροφική και διαλύθηκε καθώς οι Γάλλοι στρατιώτες δεν ήταν πρόθυμοι να πολεμήσουν, τη στιγμή που ο πόλεμος στη Δυτική Ευρώπη είχε τελειώσει (Smith 1973, σ. 67). Οι ελληνικές δυνάμεις κατέφτασαν στη Ρουμανία με μικρές απώλειες έχοντας όμως προκαλέσει ρήξη με τη Σοβιετική Ένωση, γεγονός που λίγο αργότερα θα είχε ανυπολόγιστες συνέπειες στην εκστρατεία της Μ. Ασίας (Αλβανός 2011, σ.17). Η μαρτυρία του Γονατά στα απομνημονεύματά του είναι χαρακτηριστική για την αποτυχημένη έκβαση της εκστρατείας: *«Όσον παρέρχονται αἱ ἡμέραι, τόσον βλέπει κανεῖς πόσον ἀμελετήτως ἀπεφασίσθη ἡ ὑπερπόντιος αὕτη ἐκστρατεία ὑπὸ τῆς Γαλλίας, ἡ ὁποία παρέσυρε καὶ ἡμᾶς»* (Γονατάς 1958, σ. 93) αναδεικνύει ότι η εκστρατεία αποφασίστηκε και εκτελέστηκε χωρίς την απαραίτητη προνοητικότητα και προετοιμασία, γεγονός που είχε ευρύτερες συνέπειες και για την Ελλάδα. Πλήθος πρόσφυγες στην Ελλάδα που για πρώτη φορά είχε συμμετάσχει στρατιωτικά σε υποθέσεις ξένου κράτους (Μαλέσης 2020, σ. 25).

Η εκστρατεία εντασσόταν στη στρατηγική «στρατιωτική προσφορά – διπλωματική αντιπροσφορά». Επρόκειτο για πολιτικό ελιγμό ενίσχυσης της ελληνικής διαπραγματευτικής θέσης (Διώγος 2004, σ. 115). Πράγματι, λίγο αργότερα, η Γαλλία θα στήριζε τις ελληνικές διεκδικήσεις σε Θράκη και Σμύρνη και αυτή η υποστήριξη δόθηκε με αντάλλαγμα τη συμμετοχή ελληνικών στρατευμάτων στην εκστρατεία της Ουκρανίας. Από την άλλη, η στενή εξάρτηση της Ελλάδας από τη Βρετανία και η μακρά παραμονή του Βενιζέλου στο Λονδίνο προκάλεσαν καχυποψία στους πολιτικούς κύκλους του Παρισιού που με τη συμμετοχή του στην Ουκρανία έσπευδε να κατευνάσει. Η συμμετοχή του ελληνικού στρατιωτικού επιτελείου, παρά τις απώλειες και την τελική έκβαση ενίσχυσε το ελληνικό κύρος και τους δεσμούς της Ελλάδας με τη Γαλλία και εξασφάλισε την υποστήριξή της δεύτερης στις εθνικές διεκδικήσεις (Γεμετζής 2011, σ. 12).

Η στάση του Βενιζέλου απέναντι στη γαλλική εκστρατεία στη Νότια Ρωσία είναι σημαντική για την κατανόηση των πολιτικών προτεραιοτήτων και των μεθόδων που στόχευαν στην υλοποίηση της Μ. Ιδέας. Παρά την ύπαρξη ελληνικών κοινοτήτων στην Κριμαία, δεν υπήρχε κανένα ελληνικό συμφέρον σε αυτή την εκστρατεία και η επίδρασή στο ελληνικό στοιχείο της περιοχής υπήρξε αρνητική. Η ελληνική συμμετοχή στην εκστρατεία της Ουκρανίας υπαγορεύθηκε λιγότερο από στρατιωτικούς στόχους και περισσότερο από την επιδίωξη του Βενιζέλου να ενισχύσει τη διπλωματική αξιοπιστία της Ελλάδας έναντι των Συμμάχων και συγκεκριμένα την ενίσχυση του ελληνικού κύρους έναντι των Γάλλων ενόψει των μεταπολεμικών διαπραγματεύσεων στο Συνέδριο της Ειρήνης (Smith 1973, σ. 68). Παράλληλα η προσπάθεια να αποκτήσει η Ελλάδα παρουσία στην Ουκρανία στόχευε στην προώθηση των ελληνικών αξιώσεων στη Μεγάλη Ιδέα. Αν και δεν αποτέλεσε καθοριστικό αίτιο της Μικρασιατικής Καταστροφής, ανέδειξε τα όρια της ελληνικής στρατηγικής και την εξάρτησή της από τις διαθέσεις των συμμάχων, προσθέτοντας έναν ακόμη επιβαρυντικό παράγοντα στο σύνθετο υπάρχον πλέγμα εξελίξεων που οδήγησαν στην αποτυχία του μικρασιατικού εγχειρήματος.

Με την είσοδο της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο η Μεγάλη Ιδέα σταδιακά από όραμα άρχισε να μετατρέπεται σε διπλωματικό εργαλείο διεκδίκησης των αλύτρωτων περιοχών. Οι διεκδικήσεις αυτές αποτέλεσαν συνάρτηση των επιδιώξεων των Μεγάλων Δυνάμεων που επεδίωκαν πρωτίστως τη διασφάλιση των στρατηγικών και στρατιωτικών τους συμφερόντων και ιδιαίτερα στην περιοχή των Βαλκανίων και της Ανατολικής Ευρώπης. Η Βρετανία προσδοκούσε τη μαζική συμμετοχή ελληνικών στρατευμάτων προκειμένου να αντισταθμιστεί η ανεπάρκεια των δικών της δυνάμεων στο Μακεδονικό Μέτωπο, ενώ η

Γαλλία επιδίωξε τη συμμετοχή ελληνικών δυνάμεων στην Ουκρανία καθώς με αυτό τον τρόπο κάλυπτε τη γαλλική στρατιωτική αδυναμία και μείωνε το πολιτικό κόστος της επέμβασης.

Παράλληλα, η μέριμνα των συμμάχων να εκδιωχθεί ο βασιλιάς αναπόφευκτα μπορεί να σήμαινε το τέλος ύπαρξης δύο ξεχωριστών κρατών σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη και να έληγε τις διαμάχες και να μην άφηνε περιθώρια περαιτέρω συγκρούσεων στην ελληνική πολιτική σκηνή, σηματοδοτούσε όμως την παρέμβαση των ξένων δυνάμεων στις εσωτερικές υποθέσεις της Ελλάδας (Λεονταρίτης 2005, σ. 69). Σε κάθε περίπτωση η πολιτική του Βενιζέλου εξαρτήθηκε σε μεγάλο βαθμό από τη βρετανική υποστήριξη, μάλιστα σε ακόμα μεγαλύτερο κατά το επόμενο στάδιο της μικρασιατικής πολιτικής.

3.4 Η συμμετοχή στο Συνέδριο της Ειρήνης (1919) και η στήριξη των ελληνικών διεκδικήσεων

Η ανακωχή με τη Βουλγαρία έθεσε τέλος στις πολεμικές επιχειρήσεις στο Μακεδονικό Μέτωπο και συνέβαλε στον πρόωρο τερματισμό του Πολέμου με την υπογραφή της Συμφωνίας του Μούδρου στις 11 Νοεμβρίου 1918 (Σβολόπουλος 2014, σ. 151). Η λήξη του πολέμου βρήκε την Ελλάδα στο στρατόπεδο των νικητών έδινε στη χώρα «διαβατήριο» για τη Διάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων το 1919 (Llewellyn-Smith, 2023). Το Συνέδριο ξεκίνησε τις εργασίες του με στόχο να ρυθμίσει την υπογραφή των ειρηνευτικών συνθηκών ανάμεσα στις νικήτριες και ηττημένες δυνάμεις (Σβολόπουλος 1997/2001, σ. 140). Σε μια ιστορική στιγμή που η ειρήνη φαινόταν πλέον εφικτός στόχος για την Ευρώπη, η Ελλάδα συμμετείχε στις διαπραγματεύσεις απουσία των ηττημένων που ήταν η Οθωμανική Αυτοκρατορία, η Σοβιετική Ρωσία και η Βουλγαρία καθώς και οι χώρες που είχαν πρωτοστατήσει στον Κεντρικό Άξονα όπως η Γερμανία και η Αυστροουγγαρία.

Πριν την έναρξη των εργασιών του Συνεδρίου ο Βενιζέλος είχε υποβάλλει Υπόμνημα στην Επιτροπή για τις Ελληνικές Υποθέσεις, στο οποίο παρουσίαζε τις ελληνικές διεκδικήσεις που αφορούσαν τα Δωδεκάνησα, τη Β. Ήπειρο καθώς και την Ανατολική και Δυτική Θράκη και τα παράλια της Μικράς Ασίας (Βερέμης & Κολιόπουλος, 2007, σ. 356), που περιλάμβαναν την Πάνορμο, την επαρχία της Προύσας και την επαρχία του Αϊδινίου, Στο Συνέδριο που πραγματοποιήθηκε από τον Ιανουάριο του 1919 έως το Αύγουστο του 1920 με την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών, ο πρωθυπουργός κέρδισε γρήγορα τη φήμη του ικανού και μετριοπαθούς πολιτικού, αποτέλεσε σημαντική ευκαιρία προβολής και προώθησης των ελληνικών εθνικών στόχων (Smith 1973, σ. 67, 135,141).

Ο Βενιζέλος έδρασε διπλωματικά, γνωρίζοντας ότι η Ελλάδα δεν μπορούσε να ενεργήσει μόνη της, αλλά έπρεπε να ενταχθεί σε μια συλλογική διαδικασία μοιρασιάς των εδαφών της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, μεταξύ Βρετανίας, Ιταλίας, Γαλλίας και ΗΠΑ. Υπήρχε όμως ένα ισχυρό πρόσθετο επιχείρημα σε σχέση με τις άλλες Δυνάμεις: στις περιοχές που διεκδικούνταν ζούσαν σημαντικοί ελληνικοί πληθυσμοί, οι οποίοι μιλούσαν ελληνικά, ήταν ορθόδοξοι και διατηρούσαν ελληνική παιδεία, πολιτισμό και τρόπο ζωής (Dakin 1998, σ. 334). Με σκοπό να πετύχει τις περισσότερες πιθανές εδαφικές διεκδικήσεις, ο πρωθυπουργός επιδίωξε συνεργασία με τη Γαλλία λόγω της εμπλοκής στη Νότια Ρωσία και τις Ηνωμένες Πολιτείες καθώς ο Πρόεδρος Wilson τασσόταν κατά της ανόδου του κομμουνισμού, ενώ ταυτόχρονα προασπιζόταν την αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών πάνω στην οποία βασιζόμενος ο Βενιζέλος διεκδικούσε την παραχώρηση της Β. Ηπείρου (Διβάνη 2007, σ. 78).

Η διεκδίκηση των αλύτρωτων περιοχών έγινε με βασικό επιχείρημα τη συνδρομή της χώρας στον πόλεμο και παράλληλα προβλήθηκε το επιχείρημα της ελληνικής συνείδησης που απέρριε από την αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών. Στο Υπόμνημά του ο Βενιζέλος επικαλέστηκε τη «Διακήρυξη των 14 Σημείων» του Wilson «*the Allies should confide themselves to according to the principles which they are entitled*» (Venizelos 1919, σ. 18), ενώ έδωσε ιδιαίτερη βαρύτητα στο επιχείρημα της μακραίωνης παρουσίας των Ελλήνων στις διεκδικούμενες περιοχές (Χριστοπούλου 2014, σ. 265). Για να τονιστεί η πληθυσμιακή υπεροχή, ανέφερε πως η Μικρά Ασία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί καθαρά ελληνικό κράτος «*of its population and of the economic and cultural supremacy of the Hellenic element, as well as by reason of the fact that this element has for thirty centuries uninterruptedly held in these regions a predominant place*»

(Venizelos 1919, σ. 28) αποτιμώντας τα πληθυσμιακά δεδομένα (Σβολόπουλος 1997/2001, σ. 143) με παράθεση στατιστικών στοιχείων.

Από τις ελληνικές διεκδικήσεις απουσίαζε η δημιουργία ανεξάρτητου ποντιακού κράτους καθώς η χώρα θα αδυνατούσε να συνδράμει τους Πόντιους σε πιθανή πολεμική εμπλοκή με την Οθωμανική αυτοκρατορία (Διβάνη 2007, σ. 79). Επιπλέον θα στερούσε τη δυνατότητα παραχώρησης περιοχών που βρίσκονταν πιο κοντά συνοριακά με την Ελλάδα, ζήτημα για το οποίο δέχτηκε σφοδρές επικρίσεις, ενώ στην προσπάθεια να εξασφαλίσει τη βρετανική στήριξη δεν έθιξε το ζήτημα της Κύπρου (Κλάψης 2019, σ. 300-301).

Οι ελληνικές μικρασιατικές διεκδικήσεις προκάλεσαν τριβές μεταξύ των τεσσάρων νικητών του Πολέμου: Αγγλίας, Γαλλίας, Ιταλίας, ΗΠΑ. Οι Βρετανοί υποστήριζαν τις ελληνικές διεκδικήσεις καθώς είχαν ανάγκη τη συνδρομή βοήθειας των ελληνικών στρατευμάτων προκειμένου να εφαρμοστούν οι ειρηνευτικοί όροι στην υπό διάλυση Οθωμανική Αυτοκρατορία. Επιπλέον χρειαζόνταν την ελληνική συνδρομή για να απαλλαγούν από τις εξορμήσεις άτακτων Τούρκων που παρενοχλούσαν τα αγκυροβολημένα στα Στενά αγγλικά πλοία (Αλβανός 2011, σ. 19). Ενώ αρχικά η Γαλλία δεν ενδιαφερόταν για τις ελληνικές υποθέσεις και η εξωτερική πολιτική ήταν κυρίως επικεντρωμένη στην επίλυση των διαφορών με τη Γερμανία, ιδιαίτερα όσον αφορά τη Ρηνανία και τις αποζημιώσεις του πολέμου, μέσα από τη λογική ανταλλαγής συμφερόντων ο Γάλλος πρωθυπουργός Κλεμανσώ ανέπτυξε καλή συνεργασία με τον Βενιζέλο λόγω της στρατιωτικής συνδρομής στην Ουκρανία (Λούβη 2010, σ. 30).

Οι Αμερικανοί αντιμετώπισαν σε πρώτο χρόνο αρνητικά τις ελληνικές διεκδικήσεις εκφράζοντας αμφιβολίες για την πληθυσμιακή υπεροχή των Ελλήνων στη Μικρά Ασία με εξαίρεση την περιοχή της Σμύρνης. Ενώ η παρουσία τους εκφραζόταν κυρίως μέσω εμπόρων και ιεραποστόλων (Βερέμης-Κολιόπουλος 2006, σ. 356), υπό την πίεση πετρελαϊκών εταιρειών για πιο ενεργό εμπλοκή των ΗΠΑ -καθώς η οικονομική σημασία του πετρελαίου άρχισε να καταδεικνύεται (Αλλαμανή - Παναγιωτοπούλου 1977, σ. 108).

Η Ιταλία για τη συμμετοχή της στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο κατάφερε να αποσπάσει από την Αντάντ τη συγκατάθεση πλήρους κυριαρχίας στα Δωδεκάνησα (Dakin 1998, σ. 334). Επιπλέον, τροχιά αντιπαράθεσης με την Ελλάδα δημιουργούσαν τα ζητήματα Δωδεκανήσων και Β. Ηπείρου, ενώ και η Σμύρνη δεν μπορούσε να αποσπαστεί από τον γενικό σχεδιασμό για τη Μικρά Ασία καθώς εξασφάλιζε προτεραιότητα στην περιοχή. Γνωρίζοντας ο Βενιζέλος ότι η Ιταλία αποτελούσε σημαντικό αντίπαλο των ελληνικών διεκδικήσεων (Αλβανός 2011, σ. 19), επιδίωξε συνεννόηση με τη Ρώμη, προχωρώντας σε μυστική συμφωνία με τον Ιταλό Υπουργό Εξωτερικών Τιτόνι (Διβάνη 2014, σ. 79). Βάσει Συμφωνίας, η Ιταλία δεχόταν την προσάρτηση της Β. Ηπείρου στην Ελλάδα, και επιπλέον θα υποστήριζε την ελληνική διεκδίκηση ενώ η Ελλάδα αναγνώριζε την ιταλική κυριαρχία στα Δωδεκάνησα (Λεονταρίτης 1977, σ. 89).

Και ενώ οι εργασίες του Συνεδρίου προχωρούσαν όταν προτάθηκε η παραχώρηση της Κωνσταντινούπολης και άλλων περιοχών στην Ελλάδα τα πνεύματα οξύνθηκαν. Η Ιταλία αντέδρασε αποχωρώντας προσωρινά από τη Συνδιάσκεψη και τα ιταλικά στρατεύματα κινήθηκαν στη Σμύρνη, προκαλώντας ένταση και επεισόδια. Τότε, ο Βρετανός Πρωθυπουργός Λόιντ Τζορτζ πρότεινε την απόδοση της περιοχής Σμύρνης έχοντας τη σύμφωνη γνώμη του Γάλλου και του Άγγλου πρωθυπουργού (Λούβη 2010, σ. 32), προκειμένου να ανακόψει την ιταλική επεκτατική δράση στην περιοχή και να διασφαλίσει την προστασία του ελληνικού πληθυσμού από τη βία των Τούρκων. Στις 15 Μαΐου 1919 σε κλίμα ενθουσιασμού ο ελληνικός στρατός αποβιβαζόταν στη Σμύρνη συνοδευόμενος από αγγλικά πλοία. Με αυτό τον τρόπο η Βρετανία είχε καταφέρει να στηριχθεί στην Ελλάδα ως τοπική δύναμη χωρίς να εμπλακεί άμεσα με βρετανικά στρατεύματα.

3.5 Η Συνθήκη των Σεβρών (1920) ως κορύφωση της Μεγάλης Ιδέας

Η Συνθήκη των Σεβρών υπογράφηκε μεταξύ Αντάντ και ηττημένης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στις 10 Αυγούστου 1920. Στα 433 άρθρα της ουσιαστικά καθόριζε το διαμελισμό της Αυτοκρατορίας, η οποία παραχωρούσε σημαντικά εδάφη στην Ελλάδα. Η Σμύρνη τέθηκε υπό ελληνική διοίκηση με τα όρια της ελληνικής ζώνης κατοχής να εκτείνονται στη γραμμή Προύσας-Ουσάκ (Σβολόπουλος 2014, σ. 159). Η διοίκηση θα παρέμενε υπό ελληνικό έλεγχο και μετά το πέρας της πενταετίας θα μπορούσε να ενωθεί με την Ελλάδα κατόπιν διεξαγωγής δημοψηφίσματος.

Στην Ελλάδα παραχωρήθηκε ακόμη η Ανατολική Θράκη έως τη γραμμή του Τσατάλτζα, ενώ ενσωματώθηκαν και τα νησιά του Αιγαίου, εκτός της Ίμβρου και Τένεδου. Η Κωνσταντινούπολη και τα Στενά τέθηκαν σε διεθνή έλεγχο (Dakin 1998, σ. 96) υπό την προστασία της Κοινωνίας Των Εθνών. Σημαντικά ερείσματα στα πρώην οθωμανικά εδάφη και συγκεκριμένα στη Μ. Ασία αποκτούσε και η Ιταλία, γεγονός που έπαιζε καθοριστικό ρόλο στην ελληνική μικρασιατική εκστρατεία, ενώ στην κατοχή της παρέμεναν τα Δωδεκάνησα. Τέλος, με τη Συνθήκη των Σεβρών, η Αρμενία αποκτούσε την ανεξαρτησία της ενώ αφηνόταν ανοιχτό το ενδεχόμενο της ίδρυσης ανεξάρτητου κουρδικού κράτους (Αλβανός 2011, σ. 21). Για την Ελλάδα η Συνθήκη ήταν μεγάλη επιτυχία, αφού για πρώτη φορά η χώρα πλησίαζε στην εκπλήρωση της Μεγάλης Ιδέας, γεγονός που επετεύχθη έπειτα από δύο χρόνια έντονης διπλωματικής προσπάθειας (Λούβη 2010 σ. 37).

Αν και δόθηκε στον ελληνικό στρατό εντολή απόβασης στη Σμύρνη, δεν είχαν διατυπωθεί οι όροι Συνθήκης που θα καθόριζαν την τύχη των πρώην οθωμανικών εδαφών (Αλβανός 2011, σ. 20) κυρίως λόγω των εμποδίων που δημιουργούσε ο ιταλικός παράγοντας. Οι εξελίξεις που ακολούθησαν μετά την προσωρινή αποχώρηση της Ιταλίας από το Παρίσι ως διαμαρτυρία για την αμερικανική στάση στις διεκδικήσεις τους στην Αδριατική ήταν ραγδαίες, καθώς εγκαταλείποντας τις διαδικασίες του Συνεδρίου, οι Ιταλοί άρχισαν να μετακινούνται στρατιωτικά στη Μικρά Ασία, προκαλώντας ανησυχία στους Συμμάχους. Το κλίμα κατά της Ιταλίας γινόταν ολοένα και πιο βαρύ, με ιταλικά πλοία και στρατιώτες ήδη στη Σμύρνη να προκαλούν εντάσεις και τον κίνδυνο βίαιων επεισοδίων (Λούβη 2010, σ. 31).

Τέσσερις μέρες μετά την άφιξη του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη ο Κεμάλ Αττατούρκ αποβιβάστηκε στη Σαμψούντα στις 19 Μαΐου 1919, οργανώνοντας ένοπλα σώματα με σκοπό τη διεξαγωγή ανταρτοπόλεμου στις ζώνες ελληνικής κατοχής. Η διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μετά την ταπείνωση και την απογοήτευση των Σεβρών είχε αναζωπυρώσει τα εθνικιστικά αισθήματα των Τούρκων εναντίον των συμμάχων. Ενώ ο Σουλτάνος αποδέχτηκε τη Συνθήκη των Σεβρών καταβάλλοντας μια προσπάθεια να σώσει το θρόνο του (Beaton 2020, σ. 259), ο Κεμάλ και οι οπαδοί του αποφάσισαν να αντιδράσουν. Παρακάμπτοντας την εξουσία συγκάλεσαν τη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση της Άγκυρας που σχημάτισε επαναστατική κυβέρνηση και απέρριπτε τη Συνθήκη των Σεβρών *«άντέστη εις τὰς ἀποφάσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων»* οργανώνοντας *«ἀντάρτικον»* προκειμένου *«νὰ ἐκδιώξῃ τὸν Ἑλληνικὸν στρατὸν καὶ νὰ τὸν ἀντικαταστήσῃ διὰ τοῦ ἔθνικισμοῦ αὐτοῦ καὶ τοῦ νέου Τουρκικοῦ Κράτους»* (ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1920/159.7, Ζήτημα Σμύρνης)

Μετά την ανατροπή του Σουλτάνου (Σβορώνος 1999, σ. 122) ο Κεμάλ κήρυξε το έθνος σε διωγμό και εξαιτίας της υπεροχής των Ελλήνων, υιοθέτησε αμυντική τακτική, αποφεύγοντας τις μάχες και υποχωρώντας. Στόχος του ήταν να παρασύρει τον ελληνικό στρατό μακριά από τις βάσεις του, ώστε να πολεμήσει σε περιοχή που ευνοούσε τους Τούρκους. Η περιοχή που επέλεξαν για άμυνα ήταν ανατολικά της γραμμής Αφιόν Καραχισάρ – Εσκί Σεχίρ (Λούβη 2010, σ. 34). Τα γεγονότα αυτά άλλαζαν τα δεδομένα στο εσωτερικό της μέχρι τότε διαμελισμένης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και πλέον η πραγματοποίηση των Σεβρών σήμαινε πόλεμο της Ελλάδας εναντίον της Τουρκίας. Η Συνθήκη έδινε εδάφη στην Ελλάδα που έπρεπε να τα καταλάβει και να τα κρατήσει με δική της στρατιωτική δύναμη και όχι με τη βοήθεια ξένης Δύναμης, απέναντι σε μια αναδυόμενη οργανωμένη τουρκική εθνικιστική αντίσταση καθώς *«ἡ Ἑλλὰς [...] ὑπετάγη πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον τῶν Συμμάχων καὶ ἔλαβεν τὴν βαρεῖαν εὐθύνην νὰ διασφαλίσῃ διὰ τῶν ὄπλων τὴν εἰρήνην καὶ νὰ ἀποτρέψῃ τὰς σφαγὰς καὶ τὰς καταστροφὰς πληθυσμῶν.»* (ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1920/159.7, Ζήτημα Σμύρνης)

Γνωρίζοντας ο Βενιζέλος ότι οι Τούρκοι εθνικιστές δε θα δεχτούν αναίμακτα την εφαρμογή μιας τέτοιας Συνθήκης πρόσφερε ελληνικά στρατεύματα από τη Δυτική Θράκης για να πολεμήσουν στο πλευρό των Άγγλων στην περιοχή της Νικομήδειας που βάλλονταν από επιθέσεις Τούρκων. Οι Άγγλοι ήθελαν να ελέγχουν την περιοχή προκειμένου να περιορίσουν την πρόσβαση του κεμαλικού κινήματος στην Κωνσταντινούπολη και τα Στενά. Έτσι, δόθηκε συμμαχική άδεια για περαιτέρω προέλαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη (Λούβη 2010 σ. 36) τον «*Ιούνιον 1920 νέαν έντολήν*» με σκοπό «*να διαλύση τήν ὀργανώσιν τῶν δυνάμεων τοῦ Κεμάλ*». Οι πολεμικές επιχειρήσεις στη Νικομήδεια είχαν θετική έκβαση για τους Συμμάχους αλλά ταυτόχρονα η νίκη έδωσε το έναυσμα στους Ιταλούς και τους Γάλλους να θέλουν την παύση των επιχειρήσεων ανατολικά, γεγονός που έδινε τη δυνατότητα «*εἰς τὰ κεμαλικά στρατεύματα να ὀργανωθῶσιν καὶ να ἐνισχυθῶσιν*». Η ανασύνταξη του κεμαλικού καθεστώτος οδήγησε «*εἰς καθυστέρησιν τῆς ἐφαρμογῆς τῆς Συνθήκης*», με αποτέλεσμα μελλοντικά να προκύψουν «*γεγονότα δικαιολογῶντα τήν ἀναθεώρησιν τῶν παραχωρήσεων*» (ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1920/159.7, Ζήτημα Σμύρνης)

3.6 Από τη Συνθήκη των Σεβρών στην καταστροφή (1922)

Μετά τη Συνθήκη των Σεβρών, ο πρωθυπουργός αναχωρούσε από το Παρίσι για την Αθήνα προκειμένου να προκηρύξει εκλογές, απόλυτα βέβαιος για τη νίκη του ύστερα από το θρίαμβο των Σεβρών (Μαυρογορδάτος, 2015 σ. 125). Ο Βενιζέλος δεν κατάλαβε ότι ένα κομμάτι του ελληνικού λαού είχε εξαντληθεί από τους συνεχείς πολέμους (Λούβη 2010, σ. 39) ενώ οι εκλογικοί του αντίπαλοι προσπαθούσαν να καρπωθούν την επιτυχία των Σεβρών (Dakin 1998, σ. 344). Στις εκλογές συμμετείχαν όλοι οι κάτοικοι της Ελλάδας, παρά τις εθνοτικές τους διαφορές (Μαυρογορδάτος 2015, σ. 129), ενώ δεν ψήφισαν οι Έλληνες του Πόντου της Μικράς Ασίας, της Κύπρου. Το αποτέλεσμα έφερε στην εξουσία τη φιλοβασιλική παράταξη, κάτι που μελλοντικά θα επέφερε άμεσο αντίκτυπο στη Συνθήκη των Σεβρών. Στο πολεμικό μέτωπο, οι βενιζελικοί αξιωματικοί αντικαταστάθηκαν από φιλοβασιλικούς γεγονός που αρχικά δεν επηρέασε τα πεδία των μαχών καθώς ως τα τέλη του 1920 ο ελληνικός στρατός συνέχιζε να σημειώνει επιτυχίες κάτω από δύσκολες μάλιστα συνθήκες: οι Ιταλοί υποστήριζαν τους Τούρκους και τους επέτρεπαν να χρησιμοποιούν τις ιταλικές ζώνες κατοχής ως ορμητήριο για επιθέσεις κατά των Ελλήνων.

Την πλήρη αλλαγή πολιτικής επέφερε η επάνοδος του έκπτωτου βασιλιά Κωνσταντίνου μετά το θάνατο του βασιλιά Αλέξανδρου με δημοψήφισμα (Γιαννουλόπουλος 1999, σ. 269). Και ενώ οι Ιταλοί πανηγύριζαν την εκλογική ήττα του Βενιζέλου, οι Γάλλοι και οι Βρετανοί ξεκίνησαν έναν κύκλο συνεδριάσεων στο Λονδίνο με τους πρώτους να δείχνουν υποστήριξη στον Κεμάλ να εκδηλώνουν επιθυμία παύσης οικονομικής ενίσχυσης σε περίπτωση επανόδου του Κωνσταντίνου (Dakin 1998, σ. 344), ενώ οι δεύτεροι ισχυρίζονταν πως οι συμμαχικές υποχρεώσεις απέναντι στην Ελλάδα ίσχυαν ανεξάρτητα με το ποια ελληνική κυβέρνηση βρίσκεται στην εξουσία.

Οι Βρετανοί δεν έβλεπαν με συμπάθεια το βασιλιά και τα φιλογερμανικά κόμματα που αναδείχθηκαν στις εκλογές προκειμένου να συνεχίζουν να στηρίζουν την Ελλάδα (Σβορώνος 1999, σ. 123). Η διακοπή οικονομικής βοήθειας προς την Ελλάδα αποτέλεσε το πρώτο βήμα αποδυνάμωσής της. Η βρετανική ουδετερότητα δεν μπορούσε να ανατρέψει τη γαλλοϊταλική αρνητική στάση. Έτσι, η Ελλάδα οδηγήθηκε σε απομόνωση και σε μάταιες ελπίδες για διεθνή στήριξη (Σβολόπουλος 1997/2001, σ. 158). Η νέα πολιτική ηγεσία έπρεπε να αποφασίσει μεταξύ επίθεσης ή άμυνας, λαμβάνοντας υπόψη στρατιωτικά, διπλωματικά και πολιτικά δεδομένα. Η στρατηγική προέβλεπε προώθηση ή υποχώρηση από την περιοχή Σμύρνης. Η προέλαση προς την Άγκυρα επιλέχθηκε ως πίεση στους Τούρκους, αλλά η απόφαση δεν έτυχε υποστήριξης από τη διεθνή κοινή γνώμη. (Σβολόπουλος 1997/2001, σ. 160).

Κάτω από αυτές τις εξελίξεις και λίγο πριν πέσει η αυλαία της Συνδιάσκεψης, οι Ιταλοί και οι Γάλλοι ζητούσαν την πλήρη ελευθερία ελληνικών κινήσεων στην περιοχή της Σμύρνης με τήρηση συμμαχικής ουδετερότητας. Επιδιώκοντας να αποδυναμώσουν τη Βρετανία ξεκινούσαν την υποστήριξη στον Κεμάλ ώστε να νικήσει τους Έλληνες. Έτσι πλησιάζοντας οι Γάλλοι την τουρκική αντιπροσωπεία της Συνδιάσκεψης, ξεκινούσαν υπογραφή Συνθηκών με το Κεμαλικό καθεστώς, όπως τη Σύμβαση για τα

σύνορα της Κιλικίας που προέβλεπε παραχώρηση εδαφών και περιλάμβανε πώληση όπλων στους Κεμαλικούς. Στην ίδια κατεύθυνση κινήθηκαν και οι Ιταλοί που έκαναν άτυπη συμφωνία για αποστολή όπλων στον Κεμάλ και στήριξη των θέσεων του (Dakin 1998, σ. 346).

Ο Κεμάλ ήρθε σε επαφή με τη Σοβιετική Ένωση το Μάρτιο του 1921 υπογράφοντας Συνθήκη Φιλίας σύμφωνα με την οποία οι Σοβιετικοί παρείχαν στρατιωτική και οικονομική βοήθεια στους Τούρκους. Το καθεστώς των Στενών ρυθμιζόταν αποκλείοντας τις δυτικές δυνάμεις (Λούβη 2010, σ. 43). Τα εδάφη της Αρμενίας μοιράστηκαν μεταξύ τους, το λιμάνι του Μπατούμ παραχωρήθηκε στη Ρωσία, ενώ οι περιοχές Καρς και Αρνταχάν στην Τουρκία (Smith 1973, σ. 162). Παρά τις συνοριακές τους διαφορές Ρώσοι και Κεμαλικοί είχαν αρχίσει να συνεργάζονται έχοντας κοινό στόχο την απομάκρυνση των δυνάμεων της Αντάντ.

Στη Διάσκεψη του Λονδίνου που οργανώθηκε το Μάρτιο του 1921 για πρώτη φορά γινόταν δεκτή κεμαλική αντιπροσωπεία, η οποία αρνούταν να αναγνωρίσει οτιδήποτε στη Συνθήκη των Σεβρών. Θέλοντας ο ελληνικός στρατός να δημιουργήσει μοχλό πίεσης στην κεμαλική αντιπροσωπεία, ενέτεινε τη στρατιωτική πίεση προελαύνοντας επιτυχημένα στις περιοχές Εσκή Σεχίρ, Κιουτάχεια και Αφιόν Καραχισάρ. Η εξόντωση όμως του κεμαλικού στρατού, ο οποίος υποχωρούσε οργανωμένα παρασύροντας τον ελληνικό στρατό στα βάθη της Ανατολής αποδεικνυόταν δύσκολη. Για την ελληνική ηγεσία η μόνη επιλογή ήταν να προελάσει ως την Άγκυρα κατά μήκος του ποταμού Σαγγάριου προκειμένου να ανακόψει την ανασύνταξη των Κεμαλικών και τη δυνατότητα διαπραγμάτευσης με τις Μεγάλες Δυνάμεις. Η έκβαση της μάχης στο Σαγγάριο οδήγησε τους Έλληνες πίσω στη γραμμή Εσκή Σεχίρ- Αφιόν Καραχισάρ (Σβολόπουλος 1997/2001, σ. 164).

Επίσημα το ζήτημα της αναπροσαρμογής της Συνθήκης των Σεβρών με την αποχώρηση του ελληνικού στρατού τόσο από την Ανατολική Θράκη όσο και από τη Σμύρνη τέθηκε για πρώτη φορά στη Διασυμμαχική Συνδιάσκεψη του Λονδίνου το Φεβρουάριο του 1921. Στη συνάντηση των εκπροσώπων, ο Γάλλος υπουργός εξωτερικών ξεκαθάρισε εξ αρχής ότι η Γαλλία δεν θα δεχόταν καμία ειρηνευτική λύση χωρίς την αποχώρηση του ελληνικού στρατού και η Συνδιάσκεψη επικεντρώθηκε στην πρακτική επίτευξη της αποχώρησης προχωρώντας στη σύσταση επιτροπής στρατιωτικών εμπειρογνομόνων (Smith 1973, σ. 255). Οι συζητήσεις για αναπροσαρμογή της Συνθήκης έπαψαν οριστικά στις 13 Αυγούστου 1922 όταν η τουρκική επίθεση οδήγησε στην ήττα του ελληνικού στρατού. Ως νικητής ο Κεμάλ απαίτησε την Ανατολική Θράκη, απειλώντας να συγκρουστεί με το συμμαχικό στόλο στην περιοχή των Στενών. Οι Γάλλοι και οι Ιταλοί αποχώρησαν απαιτώντας την πλήρη ελληνική εκκένωση της περιοχής.

Στις 11 Οκτωβρίου 1922 υπογράφηκε Ανακωχή των Μουδανιών μεταξύ της νικήτριας Τουρκίας, της ηττημένης Ελλάδας, και των Συμμάχων: Γαλλίας Ιταλίας και Βρετανίας. Η Ελλάδα παραχωρούσε την Ανατολική Θράκη στην Τουρκία ενώ σύμφωνα με την Ανακωχή ο ποταμός Έβρος θα αποτελούσε το σύνορο των δύο χωρών. Η ελληνική πλευρά αποδέχτηκε τους όρους εκ των υστέρων (Σβολόπουλος 1997/2001, σ. 169) χωρίς να έχει παραβρεθεί στη Συνδιάσκεψη και να έχει τη δυνατότητα διαπραγμάτευσης. Η ανακωχή των Μουδανιών προετοίμασε σε μεγάλο βαθμό τη συνθήκη της Λωζάννης (1923) με την οποία θα καθορίζονταν αργότερα τα σύνορα των δύο χωρών.

Η Συνθήκη των Σεβρών είχε οδηγήσει στην κορύφωση της βενιζελικής πολιτικής και την πιο προχωρημένη θεσμική έκφραση της Μεγάλης Ιδέας. Για πρώτη φορά, οι ελληνικές εδαφικές διεκδικήσεις στη Μικρά Ασία και την Ανατολική Θράκη κατοχυρώνονταν σε διεθνές νομικό πλαίσιο, μετατρέποντας ένα μακροχρόνιο εθνικό όραμα σε φαινομενικά απτό πολιτικό στόχο. Ωστόσο, η συνθήκη αυτή δεν στηριζόταν σε σταθερούς συσχετισμούς ισχύος, αλλά σε προσωρινές διεθνείς ισορροπίες και στη βούληση των Συμμάχων, οι οποίοι είχαν αποκλίνοντα συμφέροντα στην Ανατολή. Η αδυναμία επιβολής των όρων της, σε συνδυασμό με την ανασύνταξη του τουρκικού εθνικού κινήματος, ανέδειξε την εγγενή αντίφαση της Μεγάλης Ιδέας: την απόσταση ανάμεσα στη διπλωματική νομιμοποίηση και τη στρατιωτικοπολιτική δυνατότητα εφαρμογής της.

Επιπρόσθετα, η Συνθήκη των Σεβρών αποτέλεσε διπλωματική κορύφωση της πολιτικής Βενιζέλου και θεωρήθηκε αρχικά σημαντική νίκη για την Ελλάδα. Ωστόσο, η πρακτική εφαρμογή της ήταν περιορισμένη

λόγω της αντίστασης της Τουρκίας και των αντιφάσεων στις συμμαχικές υποσχέσεις. Η εμπειρία αυτή δείχνει ότι η επιτυχία σε διεθνές επίπεδο δεν εξασφαλίζει την υλοποίηση των εδαφικών και πολιτικών στόχων χωρίς τη διατήρηση της εσωτερικής συνοχής και τη συνεχή στρατηγική ετοιμότητα.

Συμπέρασμα

Μετά τον Κριμαϊκό Πόλεμο ατόνησε η υλοποίηση της Μεγάλης Ιδέας ενώ η πολιτική αστάθεια και η στρατιωτική ανεπάρκεια περιόρισαν την ελληνική δράση έως τους Βαλκανικούς Πολέμους. Με το ξέσπασμα του Α΄ Παγκοσμίου, η Ελλάδα επέλεξε αρχικά ουδετερότητα, όμως γρήγορα διαμορφώθηκαν δύο αντίθετες στρατηγικές: ο Βενιζέλος υποστήριζε την είσοδο στο πλευρό της Αντάντ ως μέσο υλοποίησης της Μεγάλης Ιδέας, ενώ ο βασιλιάς Κωνσταντίνος προέκρινε ουδετερότητα για να μη διακινδυνεύσουν τα κέρδη των Βαλκανικών. Η σύγκρουση αυτή οδήγησε στον Εθνικό Διχασμό, με παραιτήσεις του Βενιζέλου, διαφωνίες για τα Δαρδανέλλια και την απόβαση στη Θεσσαλονίκη, και τελικά στη δημιουργία της κυβέρνησης Εθνικής Άμυνας στη Θεσσαλονίκη.

Η Συνθήκη των Σεβρών υπήρξε για την Ελλάδα μια ιστορική διπλωματική επιτυχία, καθώς προσέφερε, έστω και θεωρητικά, την υλοποίηση των περισσότερων εθνικών διεκδικήσεων. Ωστόσο, αποδείχθηκε εύθραυστη και ανεφάρμοστη, καθώς η εφαρμογή της απαιτούσε στρατιωτική παρουσία και συγκρούσεις με το αναδυόμενο τουρκικό εθνικιστικό κίνημα υπό τον Μουσταφά Κεμάλ. Οι εσωτερικές πολιτικές μεταβολές, η ήττα του Βενιζέλου στις εκλογές και η επάνοδος του Κωνσταντίνου προκάλεσαν έντονες διεθνείς αντιδράσεις και οδήγησαν στην αποδυνάμωση της ελληνικής θέσης. Η αλλαγή στάσης των Συμμάχων –ιδίως της Γαλλίας και της Ιταλίας– και η στήριξή τους προς τον κεμαλικό στρατό, απομόνωσαν διπλωματικά την Ελλάδα.

Η Μικρασιατική εκστρατεία συνεχίστηκε χωρίς την απαιτούμενη διεθνή υποστήριξη, οδηγώντας σε εξάντληση των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων και στην τελική κατάρρευση του μετώπου τον Αύγουστο του 1922. Η τουρκική νίκη και η επακόλουθη Ανακωχή των Μουδανιών σήμαναν την απώλεια της Ανατολικής Θράκης, την αποδοχή των τουρκικών όρων ειρήνης και τον ξεριζωμό εκατοντάδων χιλιάδων Ελλήνων από τη Μικρά Ασία. Η αποτυχία του εγχειρήματος απέδειξε τα όρια της στρατηγικής του Βενιζέλου, που βασίστηκε σε μια εναλλαγή στρατιωτικής προσφοράς και διπλωματικής αντιπαροχής, χωρίς να υπολογιστούν επαρκώς οι μεταβαλλόμενες ισορροπίες ισχύος, οι διεθνείς προτεραιότητες των Μεγάλων Δυνάμεων και η αντίσταση του τουρκικού εθνικισμού.

Η πολιτική του Βενιζέλου αποδείκνυε ότι η Μεγάλη Ιδέα δεν ήταν απλώς ένα εθνικό όραμα, αλλά μια σύνθετη στρατηγική που συνδύαζε διπλωματία, στρατιωτική δράση και αξιοποίηση των διεθνών συγκυριών. Οι νίκες στους Βαλκανικούς Πολέμους και η επιλογή συμμετοχής στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο επέτρεψαν στην Ελλάδα να διευρύνει τις δυνατότητές της και να επιδιώξει εδαφικές διεκδικήσεις, ενώ η εκστρατεία στην Ουκρανία αντικατοπτρίζει την επιθυμία για στρατηγικό ρόλο στην περιοχή και τη σύνδεση της ελληνικής πολιτικής με τις μεγάλες διεθνείς εξελίξεις. Η Συνθήκη των Σεβρών φανέρωσε τα όρια αυτής της φιλόδοξης στρατηγικής: η Μεγάλη Ιδέα θα είχε τη δυνατότητα να αποδώσει μόνο εάν η εσωτερική πολιτική ενότητα και η σταθερή στήριξη ισχυρών συμμάχων συνοδεύονταν από ρεαλιστική εκτίμηση των διεθνών ισορροπιών. Η αδυναμία αυτής της ισορροπίας και η σύγκρουση μεταξύ υψηλών στόχων και περιορισμένων δυνατοτήτων προετοίμασαν τελικά το έδαφος για τη Μικρασιατική Καταστροφή, αναδεικνύοντας ότι η επιτυχία της Μεγάλης Ιδέας απαιτούσε όχι μόνο όραμα και τόλμη, αλλά και συντονισμένη στρατηγική και στέρεες συμμαχίες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΣΥΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΔΥΟ ΠΕΡΙΟΔΩΝ

4. 1. Κοινά στοιχεία στη χρήση της Μεγάλης Ιδέας

Η Μεγάλη Ιδέα τόσο στην περίοδο του Κριμαϊκού όσο και του Α' του παγκοσμίου Πολέμου αποτέλεσε βασικό εθνικό στόχο με κύριο περιεχόμενο την απελευθέρωση των αλύτρωτων ελληνικών πληθυσμών καθώς και την ταύτιση των γεωγραφικών ορίων του κράτους με τα ιστορικά γεωγραφικά του όρια. Η ίδρυση ανεξάρτητου κράτους μετά το ξέσπασμα της ελληνικής επανάστασης προσδιόρισε τα στενά γεωγραφικά όρια αυτού του κράτους που φάνταζε τόσο στους ελεύθερους όσο και σε εκείνους που δεν συμπεριλήφθηκαν στα όρια του σαν «ένα μαγικό ραβδί» με δυνατότητα μεταμόρφωσης σε σύντομο χρόνο όλου του σκηνηκού του ελληνισμού (Πολίτης 1998, σ. 104).

Καθώς η επανάσταση θεμελιώνει την ελευθερία, το νέο κράτος έθετε στόχο να γίνει ένα σύγχρονο ευρωπαϊκό βασίλειο στο εσωτερικό του. Ταυτόχρονα αποκτούσε και ένα νέο προορισμό (Πολίτης 1998, σ. 136). Αυτός ο προορισμός δεν ήταν, παρά να ελευθερώσει τους χριστιανούς της οθωμανικής αυτοκρατορίας οι οποίοι ήταν Έλληνες (Μηλιός 2018, σ. 180). Κατά αυτό τον τρόπο το κεντρικό δίλημμα εσωτερική ανάπτυξη ή απελευθερωτικός αγώνας άρχισε να υφίσταται και επρόκειτο να κυριαρχήσει τα επόμενα χρόνια και μάλιστα να αποτελέσει πτυχή της Μεγάλης Ιδέας, πτυχή στην οποία έδωσε έμφαση ο Τρικούπης κατά την πρωθυπουργία του. Δεν θα πρέπει να παραληφθεί η οικονομική χροιά που ανιχνεύεται στον πυρήνα της Μεγάλης Ιδέας: σε όλες τις υπό διεκδίκηση περιοχές το ελληνικό κεφάλαιο άκμαζε και οι εύπορες ελληνικές κοινότητες του εξωτερικού επιζητούσαν να εντάσσονται εντός των συνόρων του ελληνικού κράτους διεκδικώντας μία νόμιμη εξουσία, ενώ εντός του ελληνικού Βασιλείου αναπτύσσονταν παράλληλα στόχοι που η εκάστοτε εσωτερική πολιτική προσπαθούσε να πετύχει χρησιμοποιώντας την απήχηση της Μεγάλης Ιδέας στο λαό.

Έτσι, ενώ μόλις δυο δεκαετίες μετά την ίδρυση του Ελληνικού κράτους ο Κωλέττης έβλεπε το ελληνικό Βασίλειο και τα όριά του ως «προσωρινό σταθμό» (Κουτρούμπας 1968, σ. 205), ο Όθωνας έθετε σε πρώτη προτεραιότητα την απελευθέρωση των αλύτρωτων περιοχών προσδοκώντας να γίνει βασιλιάς όλων των ελλήνων τη στιγμή που ο λαός για κατεχόταν από άκρατο ενθουσιασμό εν όψει του Κριμαϊκού πολέμου (Παπαδόπουλος 1989 σ. 80). Στον Κριμαϊκό πόλεμο διεκδικήθηκαν κυρίως τα εδάφη της Μακεδονίας της Ηπείρου και της Θεσσαλίας και παρά το ότι δεν έγινε καμία πρόιμη αναφορά στο ζήτημα της Σμύρνης ο Όθωνας φρόντισε να την επισκεφθεί. Δεν επρόκειτο μια εθιμοτυπική κίνηση· λειτούργησε ως συμβολική εκδήλωση της Μεγάλης Ιδέας και της φιλοδοξίας του να εκπροσωπήσει τον ευρύτερο ελληνισμό, γεγονός που προκάλεσε επιφυλάξεις και αντιδράσεις στο διεθνές περιβάλλον.

Η εθνική επέκταση με σκοπό την επίτευξη της Μεγάλης Ιδέας επιχειρήθηκε με πολεμικά μέσα με την ανάληψη πολεμικής πρωτοβουλίας μεν, χωρίς την επίσημη ηγεσία να στηρίζει όμως τον πόλεμο διπλωματικά αφού διεξήχθη μεταξύ αντάρτικων ομάδων. Οι Μεγάλες Δυνάμεις δε στήριξαν τους εθνικούς πόθους των Ελλήνων τη στιγμή που και οι υπόλοιποι βαλκανικοί λαοί ετοιμάζονται να προβάλλουν τους δικούς τους (Διβάνη 2000, σ. 196). Η Ρωσία προσέγγισε τους Έλληνες για αντιπερισπασμό στους Βρετανούς και ενθάρρυνε την ελληνική συμμετοχή στον Κριμαϊκό πόλεμο με τον μανδύα της προστατίδας των Χριστιανών: το αποτέλεσμα ήταν η «τιμωρία» των Ελλήνων από τους Βρετανούς με το ναυτικό αποκλεισμό του Πειραιά (1854-1857). Η έκβαση του Κριμαϊκού Πολέμου κατέληξε σε διάψευση της πίστης ότι οι Δυνάμεις θα λειτουργούσαν αλληλέγγυα προς τη Μεγάλη Ιδέα και προκάλεσε βαθιά απογοήτευση στην ελληνική κοινή γνώμη.

Και στους δύο πολέμους η ελληνική στρατηγική βασίστηκε στην πεποίθηση ότι η συμμετοχή στον πόλεμο θα εξασφάλιζε διεθνή νομιμοποίηση των ελληνικών διεκδικήσεων. Έτσι, οι ελληνικές επιδιώξεις παρέμειναν εξαρτημένες από τις αποφάσεις των Δυνάμεων χωρίς ωστόσο η διεθνής στήριξη να είναι με κάποιο τρόπο εγγυημένη. Η στρατηγική επέκτασης στην περίπτωση της διεκδίκησης των αλύτρωτων περιοχών κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο έγινε σε επίσημο πλαίσιο στο Συνέδριο της Ειρήνης (1919). Στη

στρατηγική μιας μελλοντικής επέκτασης ο Βενιζέλος φρόντισε να έχει κατοχυρώσει την εξασφάλιση συμμάχων προσφέροντας εγκαίρως τη συμμετοχή στην εκστρατεία στην Ουκρανία. Η διεκδίκηση των περιοχών έγινε με πρόσχημα την πληθυσμιακή υπεροχή: Β. Ήπειρο, Ανατολική και Δυτική Θράκη και τα παράλια της Μικράς Ασίας. Σε μια περισσότερο «ώριμη» εκδήλωση της Μ. Ιδέας δεν διεκδικήθηκαν ο Πόντος, Κύπρος και η Κωνσταντινούπολη. Για την Κωνσταντινούπολη, αξίζει να σημειωθεί ότι δεν προβλήθηκε καμία αξίωση καθώς η περιοχή προσέκρουε στην πληθυσμιακή υπεροχή των Τούρκων ως πρωτεύουσα της επί πέντε συναπτούς αιώνες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (<https://www.kathimerini.gr/investigations/561759073/tha-mporoyse-to-1919-i-elliniki-kyvernisi-na-diekdikisei-anti-tis-smyrnis-tin-konstantinoypoli/>) [πρόσβαση στις 15/1/2026]

Κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η στρατηγική επέκτασης βασίστηκε στην εκτίμηση ότι η γενικευμένη ευρωπαϊκή σύγκρουση δημιουργούσε μια άνευ προηγουμένου ευκαιρία να βγει κερδισμένη η χώρα από την αναθεώρηση του status quo στα εδάφη της υπό Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η προσπάθεια να επεκταθούν τα σύνορα του κράτους το 1918 δεν αποτέλεσε προϊόν αυτόνομων εξεγέρσεων ή ανοργάνωτων στρατιωτικών ενεργειών, αλλά ένα συνδυασμό που περιλάμβανε το τρίπτυχο διπλωματικής συμμετοχής-στρατιωτικής δυνατότητα-προσπάθεια εκμετάλλευσης της διεθνούς συγκυρίας. Αξίζει να σημειωθεί η επικράτηση τη ελληνικής αντίληψης σχετικά με την κατάσταση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας: και στους δυο πολέμους επικρατεί μια γενική αντίληψη ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία έχει υπεισέλθει σε κατάσταση παρακμής και αποδυνάμωσης. Αυτή η αποδυνάμωση έδινε στην ελληνική πλευρά το πρόσχημα να επιχειρήσει την ανάκτηση των διεκδικούμενων περιοχών· μάλιστα το 1853 παρά τη σαφή στήριξη των αγγλογάλλων στην Πύλη, το λαϊκό αίσθημα σε έξαψη ανέμενε τη συντριβή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας για να εκπληρώσει τους εθνικούς πόθους (Παπαδόπουλος 1989, σ. 79)

Στην περίπτωση του Κριμαϊκού πολέμου η διαμάχη μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας έληγε με ήττα της Ρωσίας, αναιρώντας κάθε πιθανή πρόβλεψη της ελληνικής πλευράς για την έκβαση του πολέμου, ενώ στην περίπτωση Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου επαληθεύτηκαν οι ελληνικές προβλέψεις και συγκεκριμένα η βασική πρόβλεψη της βενιζελικής πλευράς που αφορούσε τη νίκη των Δυνάμεων της Αντάντ. Σε αρχικό στάδιο, η Ελλάδα βρέθηκε στο στρατόπεδο των νικητών και ενίσχυσε τη διεθνή της θέση. Ωστόσο, σε βάθος χρόνου η προσδοκία ότι τα εδαφικά κέρδη που κατοχύρωνε η συμμετοχή στον πόλεμο θα παγιώνονταν δεν επαληθεύτηκε καθώς η αλλαγή της εσωτερικής πολιτικής σκηνής με την επάνοδο του Κωνσταντίνου αρχικά και τη χάραξη μεταπολεμικής πολιτικής στη συνέχεια, την αλλαγή του διεθνούς πλαισίου μεταγενέστερα συνδυαστικά με την αναδίπλωση της κεμαλικής Τουρκίας, «διέψευσαν» την αρχική αισιοδοξία για την αξιοποίηση της νίκης της Αντάντ.

4.2. Διαφορές στη γεωπολιτική συγκυρία, τις διεθνείς ισορροπίες και την εσωτερική συνοχή

Η σύγκριση της περιόδου του Κριμαϊκού Πολέμου με εκείνη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου αναδεικνύει διαφορές τόσο στη δομή του διεθνούς συστήματος όσο και στη θέση που κατείχε η Ελλάδα εντός αυτού, καθώς και στο βαθμό εσωτερικής συνοχής του ελληνικού κράτους. Κατά την περίοδο του Κριμαϊκού Πολέμου, το διεθνές σύστημα διατηρούσε τα χαρακτηριστικά του συστήματος ισορροπίας δυνάμεων του 19^{ου} αιώνα, όπως αυτό είχε διαμορφωθεί μετά το Συνέδριο της Βιέννης. Οι Μεγάλες Δυνάμεις – Βρετανία, Γαλλία, Ρωσία, Αυστρία – έθεταν πρωταρχικό στόχο τη διατήρηση του status quo και την αποτροπή μιας πιθανής διάλυσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αφού τη θεωρούσαν ως σημαντικό παράγοντα σταθερότητας στην Ανατολική Μεσόγειο. Σε αυτό το πλαίσιο το Ανατολικό Ζήτημα αντιμετωπιζόταν όχι ως ευκαιρία εθνικής αυτοδιάθεσης των λαών, αλλά σε δεύτερο χρόνο τα συμφέροντα της Βρετανίας και της Γαλλίας συμπορεύτηκαν διαφορετρόπως και προκειμένου να ανακόψουν τα ρωσικά σχέδια, ενέπλεξαν την Ελλάδα στην κριμαϊκή εκστρατεία (Μαρκεζίνης 1966, σ. 355)

Η Ελλάδα, μικρό και στρατιωτικά αδύναμο κράτος, λειτουργούσε υπό τη διεθνή πίεση προσπαθώντας να εξισορροπήσει τις εθνικές της διεκδικήσεις με τις διεθνείς εξελίξεις και πιέσεις. Οι ελληνικές προσδοκίες βασίζονταν κυρίως στην πεποίθηση ότι η Ρωσία ως ορθόδοξη δύναμη και αντίπαλος της Οθωμανικής

Αυτοκρατορίας, θα ευνοούσε τα ελληνικά αλυτρωτικά σχέδια. Ωστόσο, η εξέλιξη του Κριμαϊκού Πολέμου κατέδειξε ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις δεν ήταν διατεθειμένες να ανεχθούν οποιαδήποτε ελληνική πρωτοβουλία που θα αποσταθεροποιούσε το Οθωμανικό κράτος. Η αγγλογαλλική επέμβαση, ο ναυτικός αποκλεισμός και η επιβολή ουδετερότητας στην Ελλάδα κατέστησαν σαφές ότι η Μεγάλη Ιδέα δεν μπορούσε να υλοποιηθεί άνευ αλλά περισσότερο ενάντια στη βούληση των Δυνάμεων. Μετά τον Κριμαϊκό, Πόλεμο οι Έλληνες φαίνονταν αποφασισμένοι να ακολουθήσουν στρατηγική ειρηνικής πολιτικής με την Οθωμανική Αυτοκρατορία σε βάθος χρόνου τουλάχιστον εικοσαετίας (Κωφός 1989, 101)

Μετά την έκβαση του Κριμαϊκού Πολέμου και παρά τις προσδοκίες που είχε δημιουργήσει ο έντονος λαϊκός ενθουσιασμός και η ευρεία αποδοχή της Μεγάλης Ιδέας, δεν παρατηρήθηκε βαθιά θεσμική ή πολιτική διάρρηξη της εθνικής ενότητας. Η πολιτική εξουσία, το Στέμμα και η κοινή γνώμη κινούνταν σε γενικές γραμμές προς την ίδια κατεύθυνση χωρίς οξείες διαφωνίες ενώ ο Όθωνας αποτέλεσε σύμβολο ενότητας και πόλο συσπείρωσης για το λαό που για πρώτη φορά ξέχασε τη διαίρεση στα φίλα προσκείμενα κόμματα στις τρεις δυνάμεις (Παπαδόπουλος 1989, σ. 81). Επρόκειτο για αλλαγή που απορρέει από τον Κριμαϊκό πόλεμο και όπως αναφέρθηκε στο δεύτερο κεφάλαιο η πτώση των ξενικών κομμάτων που προσέδωσε και ένα νέο περιεχόμενο στη Μεγάλη Ιδέα (Κουτρούμπας 1968, σ. 205)

Ωστόσο, η πιο κρίσιμη διαφοροποίηση στις δύο περιόδους αφορά την εσωτερική συνοχή του ελληνικού κράτους. Κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η Μεγάλη Ιδέα έπαυσε να λειτουργεί ως ενωτικό ιδεολογικό πλαίσιο και μετατράπηκε σε πεδίο αντιπαράθεσης. Ο Εθνικός Διχασμός που ξέσπασε ως σύγκρουση ανάμεσα στον Βενιζέλο και τον βασιλιά Κωνσταντίνο, διέσπασε την πολιτική, κοινωνική και στρατιωτική ενότητα της χώρας και διέρρηξε την εθνική ενότητα εντός του ιδεολογικού πλαισίου της Μ. Ιδέας (Μηλιός 2020, σ. 199), με άξονα το πώς, τότε και με ποιούς συμμάχους θα μπορούσε να καταστεί εφικτή η πραγματοποίησή της

Η διάσπαση αυτή είχε βαθύ ιδεολογικό περιεχόμενο: από τη μία πλευρά, η φιλελεύθερη, δυτικόφιλη αντίληψη που συνέδεε την εθνική ολοκλήρωση με τη συμμετοχή στο νέο διεθνές σύστημα· από την άλλη, η συντηρητική, φιλογερμανική προσέγγιση προέκρινε την ουδετερότητα και την αποφυγή ρίσκου των κατοχυρωμένων από τους Βαλκανικούς Πολέμους εδαφών. Σε αντίθεση με τον Κριμαϊκό Πόλεμο, όπου η αποτυχία ενίσχυσε τη συλλογική απογοήτευση, στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο η εσωτερική διάρρηξη αποδείχθηκε δομική και μακροχρόνια, επηρεάζοντας καθοριστικά και την έκβαση της Μικρασιατικής εκστρατείας

Συνολικά, ενώ στον Κριμαϊκό Πόλεμο η Μεγάλη Ιδέα προσέκρουσε κυρίως σε ένα εχθρικό διεθνές περιβάλλον, διατήρησε την εσωτερική συνοχή ενώ στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο η κατάσταση εξελίχθηκε αντίστροφα. Ενώ η χώρα βρέθηκε αρχικά σε ένα ευνοϊκότερο διεθνές πλαίσιο κατά την εισαγωγή της στον Πόλεμο καθώς αυτή τη φορά οι Δυνάμεις αναζητούσαν συμμάχους και αποδυνάμωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (Σμιθ, 2022), το ευνοϊκό διεθνές πλαίσιο υπονομεύθηκε από την εσωτερική πολιτική διάσπαση που επέφερε ο Εθνικός Διχασμός. Η αντιστροφή αυτή εξηγεί σε μεγάλο βαθμό γιατί η Ελλάδα, παρά τις πρωτοφανείς διπλωματικές επιτυχίες της περιόδου 1919–1920, οδηγήθηκε τελικά σε στρατηγική αποτυχία.

4.3 Ρόλος προσωπικοτήτων (Κωλέττης, Όθων, Βενιζέλος, Κωνσταντίνος)

Πρώτος χρησιμοποίησε τον όρο «Μεγάλη Ιδέα» ο Κωλέττης και αποτέλεσε τον «τυπικό» ιδεολογικό θεμελιωτή του όρου. Στον εκφωνημένο λόγο του στην Εθνοσυνέλευση του 1844 διατύπωσε την άποψη ότι το ελληνικό κράτος δεν οφείλει να αποφασίζει μόνο για την τύχη της Ελλάδας, αλλά για την τύχη ολόκληρης της ελληνικής φυλής, συμπεριλαμβανομένων των αλύτρωτων πληθυσμών που βρίσκονταν εκτός συνόρων. Η Μεγάλη Ιδέα όπως παρουσιάζεται από τον ίδιο, δεν είναι στενά αλυτρωτική· συνδυάζει την ιστορική, πολιτισμική υπεροχή και σηματοδοτεί το γεωπολιτικό ρόλο της Ελλάδας ως γέφυρας Ανατολής και Δύσης. Επρόκειτο για μια έννοια διφορούμενη που περικλείεται σε ένα κείμενο ανοιχτό σε

νοηματοδοτήσεις (Κρεμμυδάς 2010, σ. 22). Ο Κωλέττης παρουσίασε την Ελλάδα ως γέφυρα Ανατολής και Δύσης, με πολιτισμική αποστολή να «φωτίσει» την Ανατολή μέσω της αναγέννησής της. Με την προσέγγιση του Κωλέττη, η Μεγάλη Ιδέα κωδικοποιήθηκε (Klapsis 170) και αποτέλεσε εθνικό στόχο με περιεχόμενο ιδεολογικό, πολιτισμικό και πολιτικό. Έτσι καθιερώθηκε ως κεντρικός άξονας της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής για τις επόμενες δεκαετίες.

Ο Όθωνας αφοσιώθηκε στη Μεγάλη Ιδέα σε τέτοιο σημείο, ώστε σε ορισμένες περιπτώσεις ο ζήλος του να υπερβαίνει ακόμη και εκείνο των ίδιων των Ελλήνων. Στη δική του θεώρηση, η Ελλάδα και η Μεγάλη Ιδέα ταυτίζονταν απολύτως: η Μεγάλη Ιδέα δεν μπορούσε να νοηθεί χωρίς την ύπαρξη της Ελλάδας, όπως ακριβώς και το ελληνικό κράτος έχανε το περιεχόμενό του αν δεν συνδεόταν με τη Μεγάλη Ιδέα (Klapsis 170). Η έλλειψη ρεαλισμού, που συνοδεύτηκε από την πρόθεση να αγωνιστεί για την επίτευξη της Μεγάλης Ιδέας, οδήγησε όχι μόνο σε διπλωματικό αδιέξοδο αλλά και σε ευθεία σύγκρουσή του με τις Δυνάμεις (Klapsis 176. Το αποτέλεσμα ήταν αποδυναμωθεί η θέση της Ελλάδας αποδεικνύοντας χωρίς διεθνές έρεισμα περιορίζονταν τα όρια της εφαρμογής της Μεγάλης Ιδέας στην οθωνική περίοδο.

Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος αντιμετώπισε τη Μεγάλη Ιδέα με επιφυλακτικότητα δίνοντας προτεραιότητα στη διατήρηση των αποκτηθέντων εδαφών από τους Βαλκανικούς πολέμους μέσω της ουδετερότητας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Θεωρούσε ότι η Ελλάδα δεν διέθετε τα απαραίτητα στρατιωτικά και διπλωματικά ερείσματα για μια επιτυχή εμπλοκή στο πλευρό της Αντάντ, στάση οδήγησε σε σύγκρουση με το Βενιζέλο. Η επιλογή του αυτή αποδυνάμωσε τις πιθανότητες υλοποίησης της Μεγάλης Ιδέας σε κρίσιμη ιστορική συγκυρία, οδηγώντας τελικά σε διπλωματική απομόνωση της χώρας. Το Στέμμα παρουσιάζεται να μην συμπορεύεται με το θεσμικό του ρόλο, μια στάση που εκπορεύεται σε μεγάλο βαθμό από δεσμούς του με τη Γερμανία, οι οποίοι είχαν διαμορφωθεί τόσο από το γάμο όσο και από τη στρατιωτική και πνευματική διαμόρφωση υπό το γερμανικό πνεύμα

4.4. Η επίδραση των δύο πολέμων στην εσωτερική πολιτική και την κοινωνία

Οι δύο πόλεμοι αποτέλεσαν κομβικές συγκρούσεις που επηρέασαν βαθιά την εσωτερική πολιτική και την ελληνική κοινωνία. Και στις δύο περιπτώσεις, η Ελλάδα βρέθηκε αντιμέτωπη με τα όρια της εθνικής της πολιτικής, την εξάρτησή της από τις Μεγάλες Δυνάμεις και τις συνέπειες από την εμπλοκή στις διεθνείς κρίσεις. Κατά τον Κριμαϊκό Πόλεμο, η Ελλάδα υπό την ηγεσία του Όθωνα, επιχείρησε να εκμεταλλευτεί τη σύγκρουση μεταξύ Ρωσίας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, προσδοκώντας την υλοποίηση της Μεγάλης Ιδέας μέσω εξεγέρσεων σε περιοχές με ελληνικούς πληθυσμούς. Ωστόσο, η πολιτική αυτή συγκρούστηκε με τα συμφέροντα της Βρετανίας και της Γαλλίας, οι οποίες στήριζαν την ακεραιότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η αντίδρασή τους υπήρξε άμεση καθώς επιβλήθηκε ναυτικός αποκλεισμός και στρατιωτική κατοχή του Πειραιά και της Αθήνας. Η ξένη κατοχή είχε σοβαρές συνέπειες για την εσωτερική πολιτική. Ανέδειξε με τον πιο σαφή τρόπο την περιορισμένη εθνική κυριαρχία του ελληνικού κράτους και την εξάρτησή του από τις Δυνάμεις. Παρά το γεγονός ότι η μεγαλοϊδεατική πολιτική του Όθωνα δεν στηριζόταν σε ρεαλιστική εκτίμηση των διεθνών συσχετισμών, δεν επλήγη το κύρος του καθώς ο λαός εκτίμησε την προσπάθεια του βασιλιά να αντιταχθεί στις Δυνάμεις. Σύντομα όμως η κοινωνική συνοχή επιδοκιμάστηκε από τα ξένα στρατεύματα και την η επιδημία χολέρας που ξέσπασε κατά την κατοχή που προκάλεσε απώλειες, φτώχεια και έντονη κοινωνική δυσαρέσκεια. Παρότι η Μεγάλη Ιδέα δεν εγκαταλείφθηκε, ο Κριμαϊκός Πόλεμος την περιόρισε προσωρινά και ενίσχυσε τη δυσπιστία απέναντι στις Μεγάλες Δυνάμεις. Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος είχε ακόμη βαθύτερες και μακροχρόνιες επιπτώσεις στην εσωτερική πολιτική και την κοινωνία. Το βασικό του χαρακτηριστικό ήταν ο Εθνικός Διχασμός, δηλαδή η σύγκρουση ανάμεσα στον βασιλιά Κωνσταντίνο Α΄ και τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Η αντιπαράθεση αυτή διέσπασε βαθιά την ελληνική κοινωνία και το πολιτικό σύστημα. Δημιουργήθηκαν δύο αντίπαλα και ιδεολογικά στρατόπεδα, με σοβαρές συνέπειες για τη λειτουργία των θεσμών και την κοινωνική συνοχή. Η πολιτική αστάθεια, οι παραιτήσεις κυβερνήσεων, η δημιουργία της Προσωρινής Κυβέρνησης στη Θεσσαλονίκη και η τελική επέμβαση των συμμάχων υπονόμισαν την ενότητα του κράτους και όξυναν τις εσωτερικές διαμάχες. Σε κοινωνικό επίπεδο, ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος επιβάρυνε σημαντικά τον πληθυσμό. Η επιστράτευση, οι οικονομικές δυσχέρειες, οι ελλείψεις και η ανασφάλεια επηρέασαν την καθημερινή ζωή, ενώ η πολιτική

πόλωση δηλητηρίασε τις κοινωνικές σχέσεις. Παράλληλα, η τελική είσοδος της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ ενίσχυσε τις προσδοκίες για εθνική αποκατάσταση, αλλά και αυτές οι προσδοκίες αποδείχθηκαν εύθραυστες στη συνέχεια.

Τόσο ο Κριμαϊκός Πόλεμος όσο και ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος λειτούργησαν ως καταλύτες διαφορετικών κρίσεων στο εσωτερικό της Ελλάδας. Συνολικά ανέδειξαν τις αδυναμίες του πολιτικού συστήματος, τη βαθιά εξάρτηση από τις διεθνείς ισορροπίες και το υψηλό κοινωνικό κόστος της μεγαλοϊδεατικής πολιτικής, προετοιμάζοντας το έδαφος για τις δραματικές εξελίξεις των επόμενων δεκαετιών. Η Ελλάδα δεν μπορούσε να ασκήσει κανενός είδους μεγαλοϊδεατική πολιτική, πλην εκείνης που υπαγόρευε το διεθνές πλαίσιο που αναδύονταν μέσα από τα συμφέροντα των Δυνάμεων.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από την ιστορική απάντηση του Βενιζέλου «Είμεθα έτοιμοι» στην ερώτηση του Λούντ Τζορτζ αν έχει διαθέσιμο στρατό για την κατάληψη της Σμύρνης ως την καταστροφή του 1922 μεσολάβησε ένα χρονικό διάστημα το οποίο εν τέλει συμπυκνώθηκε η Μεγάλη Ιδέα ανάμεσα στις εθνικές επιδιώξεις και τα όρια της διεθνούς πραγματικότητας. Η απόφαση για την ελληνική απόβαση στη Σμύρνη, προϊόν τόσο της συγκυριακής σύμπτωσης των συμμαχικών συμφερόντων όσο και της βενιζελικής εκτίμησης περί ιστορικής ευκαιρίας, δεν αποτέλεσε απλώς μια στρατιωτική επιλογή, αλλά μια συνολική πολιτική πρόκληση με διαρκείς επιπτώσεις τόσο στη διεθνή θέση όσο στην εσωτερική συνοχή του ελληνικού κράτους.

Σύμφωνα με την παρούσα μελέτη η Μεγάλη Ιδέα δεν υπήρξε ένας στατικός εθνικός στόχος, αλλά ένα δυναμικό ιδεολογικό και πολιτικό πλαίσιο, το οποίο για να για να έχει προοπτικές υλοποίησης έπρεπε να προσαρμοστεί ταυτόχρονα στις εκάστοτε διεθνείς ισορροπίες, στις εσωτερικές πολιτικές συνθήκες και στις προσωπικές στρατηγικές των εκάστοτε ηγεσιών. Αυτό το ευέλικτο ιδεολογικό σχήμα μετασχηματιζόταν ανάλογα με τις ανάγκες της εκάστοτε ηγεσίας και τις διεθνείς ισορροπίες. Από την εισαγωγή του όρου από τον Ιωάννη Κωλέττη το 1844, η Μεγάλη Ιδέα υπερέβαινε τα στενά όρια του κράτους, θέτοντας ως στόχο την απελευθέρωση όλων των Ελλήνων. Επιπλέον καθίσταται σαφές ότι η Μεγάλη Ιδέα λειτούργησε και στις δύο περιόδους ως κεντρικός άξονας της εθνικής στοχοθεσίας, με περιεχόμενο την απελευθέρωση των αλύτρωτων ελληνικών πληθυσμών και την εδαφική ολοκλήρωση του κράτους. Αποτέλεσε κατ' αυτό τον τρόπο μια κινητήρια δύναμη που αναδύομενη από την ίδρυσή του διαδραμάτισε ρόλο στο σύγχρονο ελληνικό κράτος, προσφέροντας ταυτότητα και στόχους. Ωστόσο, η ιστορική εμπειρία του 1854 και του 1922 δείχνουν ότι το εθνικό όραμα απαιτεί ρεαλισμό, εσωτερική πολιτική ενότητα και σταθερές διεθνείς συμμαχίες για να μην μετατραπεί σε εθνική καταστροφή. Η έλλειψη πολιτικής σταθερότητας, η διαίρεση και ο διχασμός αποδείχθηκαν, σε ένα βαθμό το ίδιο επικίνδυνοι με την εχθρική στάση των Μεγάλων Δυνάμεων.

Ο Κριμαϊκός Πόλεμος αποτέλεσε την πρώτη μεγάλη δοκιμασία της Μεγάλης Ιδέας στην πράξη καθώς ήταν η πρώτη ενοποιημένη προσέγγιση στην υλοποίηση της Μ. Ιδέας. Οι Έλληνες συσπειρωμένοι ξεκίνησαν άτυπες επιχειρήσεις χωρίς την «έγκριση» των Δυνάμεων για να διαπιστώσουν σύντομα με το ναυτικό αποκλεισμό ότι η Μεγάλη Ιδέα δεν μπορούσε να υλοποιηθεί ενάντια στα διεθνή σχέδια αναδεικνύοντας τα όρια της δράσης ενός μικρού κράτους σε συνάρτηση με τις αποφάσεις των Μεγάλων Δυνάμεων. Η σύγκρουση με τη διεθνή πραγματικότητα αποδείκνυε ότι οι Δυνάμεις έθεταν ως προτεραιότητα τη σταθερότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας για να ανακόψουν τη ρωσική κάθοδο στη Μεσόγειο. Η ταπείνωση με το ναυτικό αποκλεισμό του Πειραιά και την αγγλογαλλική κατοχή της Αθήνας το 1854 κατέδειξαν την περιορισμένη εθνική κυριαρχία της Ελλάδας. Παρά την αποτυχία, η περίοδος αυτή χαρακτηρίστηκε από μια εσωτερική συνοχή, καθώς ο λαός συσπειρώθηκε γύρω από τον Όθωνα ως σύμβολο αντίστασης στις ξένες πιέσεις. Ωστόσο, η εσωτερική εθνική ενότητα δεν στάθηκε αρκετή λόγω του εχθρικού διεθνούς περιβάλλοντος, ενώ στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, το ευνοϊκότερο διεθνές πλαίσιο υπονομεύθηκε μοιραία από τη βαθιά εσωτερική πολιτική διάσπαση.

Η Μεγάλη Ιδέα κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο αποτέλεσε το ιστορικό σημείο μέγιστης πραγμάτωσης αλλά η ίδια σχεδόν χρονική συγκυρία σηματοδότησε την τελική αποδόμησή της. Τα γεγονότα από τις Σέβρες που αποτέλεσαν την ιστορική κορύφωση της Μεγάλης Ιδέας, μετατρέποντας το εθνικό όραμα σε έναν φαινομενικά από πολιτικό στόχο μέσω της διεθνούς νομικής κατοχύρωσης μέχρι και τη Μικρασιατική Καταστροφή του 1922, ανέδειξαν ότι η επιτυχία αυτή ήταν εύθραυστη, καθώς εξαρτιόταν απολύτως από τη διεθνή συγκυρία και την εσωτερική πολιτική συνοχή. Ο Εθνικός Διχασμός παρά την ευνοϊκή διπλωματική στρατηγική από τις Μ. Δυνάμεις υπονόμωσε τη στρατηγική συνέχεια, και έπληξε τη θεσμική αξιοπιστία του κράτους μετατρέποντας τη Μεγάλη Ιδέα από ενοποιητικό στοιχείο σε αντικείμενο ιδεολογικής αντιπαράθεσης που πήρε τη μορφή σύγκρουσης με τον Εθνικό Διχασμό. Κατ' αυτό τον τρόπο στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, η Μεγάλη Ιδέα έφτασε στο απόγειο της διπλωματικής της πραγμάτωσης, αλλά ταυτόχρονα υπέστη τη βαθύτερη εσωτερική της αποσύνθεση.

Η υπογραφή της συνθήκης των Σεβρών το 1920 αποτέλεσε την κορύφωση της βενιζελικής πολιτικής, κατοχυρώνοντας διεθνώς την «Ελλάδα των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών». Ωστόσο, η επιτυχία ήταν εύθραυστη, καθώς στηριζόταν σε προσωρινές διεθνείς ισορροπίες και όχι σε σταθερούς συσχετισμούς ισχύος. Το πλέον οδυνηρό συμπέρασμα από την περίοδο αυτή είναι ότι ο Εθνικός Διχασμός υπονόμευσε εκ των έσω τις διπλωματικές επιτυχίες. Η σύγκρουση για τον εξωτερικό προσανατολισμό της χώρας διέσπασε την πολιτική, κοινωνική και στρατιωτική ενότητα, μετατρέποντας τη Μεγάλη Ιδέα από ενοποιητικό όραμα σε αντικείμενο πολιτικής αντιπαράθεσης. Η επάνοδος του Κωνσταντίνου το 1920 έδωσε το πρόσχημα στους Συμμάχους (Γαλλία, Ιταλία) να αποσυρθούν από τις υποχρεώσεις τους και να προσεγγίσουν τον Κεμάλ, οδηγώντας τη χώρα στη διπλωματική απομόνωση και την οικονομική εξάντληση.

Και στις δύο περιπτώσεις που αναλύθηκαν, η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας δεν ήταν παρά μια προσπάθεια επιβίωσης και επέκτασης που προσπαθούσε να υλοποιηθεί μέσα στις «συμπληγάδες» των γεωπολιτικών ανταγωνισμών των Μεγάλων Δυνάμεων. Η χώρα βρισκόταν κάτω από τις επιταγές του διεθνούς πλαισίου από το οποίο οποιαδήποτε πολιτική παρέκκλινη οδηγούσε σε αποτυχία ή ταπείνωση, όπως συνέβη στον Κριμαϊκό Πόλεμο. Ακόμη, παρατηρείται ένα χάσμα μεταξύ ελληνικών προσδοκιών και πραγματικότητας: οι υψηλές εθνικές προσδοκίες (όπως η Μεγάλη Ιδέα) δεν συμβάδιζαν με τις πραγματικές στρατιωτικές και διπλωματικές δυνατότητες ενός μικρού κράτους να τις επιβάλει. Εντούτοις, στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η προσωρινή σύμπτωση των ελληνικών επιδιώξεων με τα συμφέροντα της Αντάντ οδήγησε στη Συνθήκη των Σεβρών, η οποία όμως αποδείχθηκε εύθραυστη καθώς βασιζόταν σε μεταβαλλόμενες συμμαχικές προτεραιότητες και όχι σε σταθερούς συσχετισμούς ισχύος.

Στο πλαίσιο της εργασίας καταδείχτηκε επιπλέον ότι τα όρια των εθνικών επιδιώξεων σε ένα τέτοιο περιβάλλον ανταγωνισμών είναι στενά. Οι περιπτώσεις των δύο πολέμων για την αποτίμηση της Μεγάλης Ιδέας ως του κεντρικού οράματος που σφράγισε τη μοίρα του νεότερου ελληνισμού δείχνουν ότι η εθνική της πορεία ήταν διαρκώς εξαρτημένη από τις διεθνείς συγκυρίες, γεγονός που καθιστά τη ρεαλιστική εκτίμηση αυτών των ισορροπιών πιο σημαντική από το ίδιο το εθνικό όραμα. Με άλλα λόγια, η ελευθερία κινήσεων μιας μικρής χώρας είναι μια διπλωματική οφθαλμαπάτη: η πραγματική της ισχύς σταματά εκεί που αρχίζουν τα ζωτικά συμφέροντα των μεγαλύτερων δυνάμεων που κυριαρχούν στο διεθνές σύστημα.

Ανακεφαλαιώνοντας, η σύγκριση των δύο περιόδων οδηγεί σε μια κρίσιμη διαπίστωση: η επιτυχία της εθνικής πολιτικής είναι συνάρτηση της ισορροπίας μεταξύ εσωτερικής συνοχής και διεθνούς πλαισίου καθώς η επιτυχία ή αποτυχία της Μεγάλης Ιδέας εξαρτήθηκε από ένα σύνολο παραγόντων που αφορούσαν τόσο το διεθνές περιβάλλον, όσο και τον βαθμό εσωτερικής συνοχής του ελληνικού κράτους. Οι δύο αυτοί παράγοντες αποτέλεσαν ένα πλέγμα που η ελληνική πολιτική δεν κατόρθωσε να συνδυάσει επιτυχώς προκειμένου να επιτύχει τους στόχους της. Η συνολική αξιολόγηση της Μεγάλης Ιδέας φανερώνει τον σύνθετο και αντιφατικό της χαρακτήρα. Από τη μία πλευρά, λειτούργησε ως βασικό στοιχείο συγκρότησης της εθνικής συνείδησης και ως θεμέλιο της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής· από την άλλη, οδήγησε συχνά σε υπέρβαση των πραγματικών δυνατοτήτων του κράτους, με συνέπειες που κορυφώθηκαν στη Μικρασιατική Καταστροφή.

Υποθετικά ερωτήματα που αναδεικνύουν ότι η πορεία της Μεγάλης Ιδέας δεν ήταν προδιαγεγραμμένη, αλλά εξαρτιόταν από έναν εξαιρετικά σύνθετο συνδυασμό διεθνών συγκυριών, εσωτερικής ενότητας και ηγετικών επιλογών, οι οποίες αν είχαν μεταβληθεί, θα μπορούσαν να είχαν συμβάλει στην υλοποίηση της Μ. Ιδέας, είναι το πώς θα διαμορφωνόταν η ελληνική θέση αν ο βασιλιάς Όθωνας είχε εκτιμήσει ορθά την έλλειψη ρωσικής βοήθειας κατά τον Κριμαϊκό Πόλεμο, πώς θα είχαν εξελιχθεί τα γεγονότα στο Μικρασιατικό μέτωπο αν είχε αποφευχθεί ο Εθνικός Διχασμός με το Στέμμα ή αν ο Βενιζέλος δεν είχε ηττηθεί στις κρίσιμες εκλογές του 1920, γεγονός που οδήγησε στην επάνοδο του Κωνσταντίνου και την απομόνωση της χώρας. Ωστόσο η Μεγάλη Ιδέα ως ιστορικό φαινόμενο δεν μπορεί να αποτιμηθεί αποκλειστικά με όρους επιτυχίας ή αποτυχίας, αλλά ως ένας καθοριστικός παράγοντας για την κατανόηση της διαμόρφωσης της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, της σχέσης της χώρας με τις Μεγάλες Δυνάμεις και της εξέλιξης της εθνικής συνείδησης. Η μελέτη της φωτίζει τις μακροπρόθεσμες συνέπειες των εθνικών επιλογών και προσφέρει πολύτιμα ερμηνευτικά εργαλεία για την κατανόηση του σύγχρονου ελληνικού κράτους και των προκλήσεων αντιμετώπισε κατά τη συγκρότησή του. Η παρούσα εργασία ευελπιστεί να

αποτελέσει έναυσμα για περαιτέρω επιστημονική διερεύνηση της Μεγάλης Ιδέας και των συνεπειών της στη διαμόρφωση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής και εθνικής αυτοαντίληψης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ

Γονατάς, Σ., (1958), *Απομνημονεύματα, εκ του Στρατιωτικού και Πολιτικού Δημοσίου βίου του από του 1897 μέχρι του 1957*, Αθήναι.

Venizelos, E., (1919) 1864-1936. Greece before the Peace congress of 1919; :a memorandum dealing with the rights of Greece, /submitted by Eleutherios Venizelos. A revised translation from the French original. New York:Pub. for the American-Hellenic society by Oxford University Press, American branch,

Κωλέττης, Ι. Λόγος στην Εθνοσυνέλευση, 14 Ιανουαρίου 1844.
Πηγή: Κ.Θ. Δημαράς, *Ελληνικός Ρομαντισμός*, Ερμής, Αθήνα 1982, σ. 405-406.

Λυκούδης, Ε. (1854). (2020) *Η ξένη του 1854* (Πρόλογος Σ. Τσακνιάς). Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1920/159.7, Ζήτημα Σμύρνης

Β. ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

Αλλαμανή Ε., –Παναγιωτοπούλου Κ., (1977):«*Η Μικρασιατική εκστρατεία από το Μάιο του 1919 έως το Νοέμβριο του 1920*» στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (Τόμ. ΙΕ΄, σσ. 112–114). Εκδοτική Αθηνών.

Βακαλόπουλος, Α. Ε. (2020). *Νέα Ελληνική Ιστορία: Από το 1204 έως το 1985*, (5η έκδ.). Αθήνα: Εκδόσεις Ηρόδοτος.

Βακάς Δ., (1949), *Ο Βενιζέλος πολεμικός ηγέτης*, Αθήνα: Εκδόσεις Σαλίβερος,

Βερέμης, Θ., και Κολιόπουλος, Γ., (2006) *Ελλάς, Η σύγχρονη συνέχεια. Από το 1821 έως σήμερα*. Αθήνα: Καστανιώτη

Βόγλη, Ε. Κ. (2009). *Το μεγάλο έθνος των Ελλήνων και η μικρή Ελλάδα: Ζητήματα ταυτότητας και ιθαγένειας στην Ελλάδα του 19ου αιώνα*. *Ίστορ*, (15), σσ 117–147

Γεμεντζής Ι., (2011) «*Η εκστρατεία στη Μεσημβρινή Ρωσία (1919)*» στο «*Οι πολιτικοστρατιωτικές σχέσεις Ελλάδας - Γαλλίας (19ος -20ος) αιώνας*, Αθήνα: Γενικό Επιτελείο Στρατού -Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού.

Γιανουλόπουλος Γ. (1999) "*Η ευγενής μας τύφλωσις...*". *Εξωτερική πολιτική και «Εθνικά Θέματα*». *Από την ήττα του 1897 έως τη Μικρασιατική Καταστροφή*. Αθήνα: Βιβλιόραμα.

Dakin, D. (1998). *Η ενοποίηση της Ελλάδας, 1770-1923*. (μτφρ. Α. Ξανθόπουλος). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης

Διαμαντούρος, Ν. (1977). *Περίοδος συνταγματικής μοναρχίας*. Στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (Τόμ. ΙΓ΄, σσ. 105–132). Εκδοτική Αθηνών.

Διβάνη, Λ. (2007). *Η "ύπουλος θωπεία": Ελλάδα και ξένοι, 1821–1940*. Αθήνα: Πατάκης.

- Διώγος Κ. (2003-2004) «Περί ανοήτου ταύτης εκστρατείας ... Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η συμμετοχή της Ελλάδας στην εκστρατεία της Ουκρανίας (Νοέμβριος 1918 - Απρίλιος 1919)». *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, τ. 14-15, σσ. 109-138.
- Καραδήμας, Θ., & Καραδήμα, Π. (2019). *Οι συνέπειες του πολέμου του 1897 κατά την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα. e-Περιοδικό Επιστήμης & Τεχνολογίας (e-Journal of Science & Technology)*, (14) σσ 22-25. Διαθέσιμο στο http://ejst.uniwa.gr/issues/issue_59/Karadimas_59.pdf (πρόσβαση στις 15/12/2025)
- Κλάνης, Α., (2019) *Πολιτική και Διπλωματία της ελληνικής εθνικής ολοκλήρωσης 1821- 1923*. Αθήνα: Πεδίο.
- Κολιόπουλος, Ι. (2000). *Ιστορία της Ελλάδος από το 1800: Το έθνος, η πολιτεία και η κοινωνία των Ελλήνων*. Βάνιας: Θεσσαλονίκη
- Κολιόπουλος, Ι. (2011). *Η Μεγάλη Ιδέα της εθνικής ολοκλήρωσης. Καθημερινή*. Διαθέσιμο στο <https://www.kathimerini.gr/society/429125/i-megali-idea-tis-ethnikis-oloklirosis/> (πρόσβαση στις 20/12/2025)
- Κουτρούμπας, Δ. (1968). *Η Μεγάλη Ιδέα κατά την εποχήν του Κριμαϊκού Πολέμου*. Επετηρίς Εταιρείας Στρεοελλαδικών Μελετών, (τόμος Ε'), σσ 203-210
- Κρεμμυδάς, Β. (2010) *Η Μεγάλη Ιδέα: Μεταμορφώσεις ενός εθνικού ιδεολογήματος*. Τυπωθήτω.
- Κωστής, Κ., (2018) *Τα κακομαθημένα παιδιά της ιστορίας*. Αθήνα: Πατάκης.
- Κωφός Ε.,(1989) «Πολιτικές και στρατιωτικές προετοιμασίες στη διετία 1876-1878» *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, τ. 3, σσ. 101-103.
- Λεονταρίτης, Γ., (1977). «*Η διεθνής θέση της Ελλάδος στις παραμονές του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου*» στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (Τόμ. ΙΕ', σσ. 8-46). Εκδοτική Αθηνών
- Λεονταρίτης, Γ., Β.(2005) *Η Ελλάδα στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, 1917-1918*. Μετάφραση Βασίλης Οικονομίδης. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Λούβη Α., (2010), *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας* στο: Χριστίνα Κουλούρη (επιμ.), *Η Μικρασιατική Καταστροφή 1922, Έξι στιγμές του Εικοστού αιώνα, Τα Νέα*, Αθήνα.
- Μαλέσης, Δ. (2018) «*Η απόβαση του Ελληνικού Στρατού στη Σμύρνη και οι πρώτες δυσχέρειες*», *Εθνικές Επάλξεις*, τ. 126, σσ 17-20
- Μαλέσης, Δ. (2020) «*Ελευθέριος Βενιζέλος, η μεγάλη υδατική πολιτική και η Μικρασιατική εκστρατεία απόπειρα ερμηνευτικής προσέγγισης*», *Αεροπορική επιθεώρηση*, τ. 125, σσ 27-40
- Μαυρογορδάτος, Γ. Θ. (2015). *1915: Ο Εθνικός Διχασμός*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη
- Μαρκεζίνης, Σ. (1966). «*Πολιτική ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος*». Αθήνα: Πάπυρος.
- Μηλιός, Γ., (2020) *1821 Ιχνηλατώντας το έθνος, το κράτος και τη Μεγάλη Ιδέα*. Αλεξάνδρεια.
- Παπαδόπουλος Σ. (1977). «*Ο Κριμαϊκός Πόλεμος και ο Ελληνισμός*». Στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (Τόμ. ΙΓ', σσ. 143-168). Εκδοτική Αθηνών.
- Παπαδόπουλος Στ., (1989) «*Προσανατολισμός των Ελλήνων προς Ρωσία κατά τον Κριμαϊκό Πόλεμο*» *Βαλκανικά Σύμμεικτα* τ. 3, σσ. 73-82.

Πολίτης, Α. (1998). *Ρομαντικά χρόνια: Ιδεολογίες και νοοτροπίες στην Ελλάδα του 1830–1880*. Ε.Μ.Ν.Ε.-Μνήμων: Αθήνα

Πετρόπουλος Ι., & Κουμαριανού Α. (1977). «Περίοδος βασιλείας του Όθωνος 1833–1862». Στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (Τόμ. ΙΓ', σσ. 8–105). Εκδοτική Αθηνών

Petrooulos, J. A. (1985). *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο Ελληνικό Βασίλειο(1833–1843)* (Μ. Μαντζιούρη, Μετ.). ΜΙΕΤ.

Ραϋμόνδος Α., (2011). "Διεθνείς διπλωματικές εξελίξεις στο Ανατολικό Ζήτημα: από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στη Μικρασιατική Καταστροφή" Στο: *Η ιστορία της Μικράς Ασίας: Εκστρατεία και καταστροφή 1919 – 1922*, επιμέλεια Αρτέμης Ψαρομηλίγκος, Βασιλική Λάζου. - 1η έκδ. - Αθήνα : *Ελευθεροτυπία*.

Ριζάς Σ., (2015) *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας : ο Βενιζέλος, ο αντιβενιζελισμός και η Μικρά Ασία*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Σβολόπουλος,Κ.,(1997/2001). *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*. Αθήνα: Εστία

Σβολόπουλος (2009) *Η απόφαση για την επέκταση της ελληνικής κυριαρχίας στη Μ. Ασία*. Ίκαρος εκδοτική εταιρεία

Σβορώνος, Ν. (1999). *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας* (7η έκδ.). Αθήνα: Θεμέλιο.

Σκοπετέα, Έ. (1988). *Το "Πρότυπο Βασίλειο" και η Μεγάλη Ιδέα: Όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)*. Αθήνα: Πολύτυπο.

Σφυρόερας Β, «*Η βασιλεία του Όθωνα (1833-1862)*» στο *Ελληνική Ιστορία*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 2007, σ. 538-553.

Λούβη Λ., (2010), *Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας* στο: Χριστίνα Κουλούρη (επιμ.), *Η Μικρασιατική Καταστροφή 1922, Έξι στιγμές του Εικοστού αιώνα, Τα Νέα*, Αθήνα.

Παπαγεωργίου, Σ., (2005). *Από το γένος στο έθνος: Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους, 1821–1862*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση

Πετρόπουλος Ι., & Κουμαριανού Α. (1977). *Περίοδος βασιλείας του Όθωνος 1833–1862*. Στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (Τόμ. ΙΓ', σσ. 8–105). Εκδοτική Αθηνών.

Σμιθ Μ.Λ., (06.06.2022) 1922-Τα αναπάντητα ερωτήματα της καταστροφής: Η Μικρασιατική Εκστρατεία κρίθηκε σε στρατιωτικό ή διπλωματικό επίπεδο; *Καθημερινή* διαθέσιμο στο <https://www.kathimerini.gr/society/561894043/1922-ta-anapantita-erotimata-tis-katastrofis-i-mikrasiatikiki-ekstrateia-krithike-se-stratitotiko-i-diplomatiko-epipedo/> (Ανακτήθηκε 20/12/2025)

Χαλκιαδάκης Ε., (2019). *Οι αντιλήψεις του Ελευθερίου Βενιζέλου για τον Πόλεμο και την Επανάσταση (1897-1919)* στο Δημήτρης Α. Σταματόπουλος (επιμ.), *Πόλεμος και Επανάσταση στα Οθωμανικά Βαλκανικά* (18ος-20ός αι.), εκδόσεις Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, σ. 237-253.

Χριστοπούλου, Μ.,(2014) *Ο «ονειροπόλος πραγματοποιός»: Ελευθέριος Βενιζέλος και η Μεγάλη Ιδέα, 1909-1920* στο: Ελευθέριος Βενιζέλος - η διαμόρφωση της πολιτικής σκέψης του ιδεολογικές αφετηρίες και επιρροές (σσ 255-272). Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Beaton R.,(2019) *Greece Biography of a Modern Nation* Penguin Books Ltd.

Dakin, D., (1973) *The Greek Struggle for Independence, 1821–1833* (Berkeley & Los Angeles: University of California Press, 1973)

Smith, M. L. (1973). *Ionian Vision: Greece in Asia Minor, 1919–1922*. New York: St. Martin's Press.

Venizelos, E. (1919). *Greece before the peace congress of 1919: A memorandum dealing with the rights of Greece*. New York, NY: Oxford University Press.

Llewellyn-Smith, M. (2023). *The historiography of the Greek–Turkish War in Asia Minor: Britain, Greece, and others, 1915–1923*. *Byzantine and Modern Greek Studies*, 47(2), 271–289. <https://doi.org/10.1017/byz.2023.16> (Ανακτήθηκε 22/12/25)

Klapisis A., (2021) *In bann einer idee. König Otto und Griechenland*. Athens: Pataki